

НОЧЫ НА ПЛЯБАНСКІХ МЛЫНАХ

Містычная аповесць

Магчыма, я памыляюся, але мне
заўсёды здавалася, што на дарозе, па
якой возяць мёртвых, нават трава
і дрэвы мяняюць колер.

Густава Адольфа Бекер

Гэты дом пабудоваў вар'ят у вар'яцкім месцы.

І не было лепшага дому і лепшага месца ў гэтым
вар'яцкім часе.

Агонь дабраўся да срэбнай стужкі, якая далікатна
абвівала свечку з белага духмянага воску, вырабленага
няйначай пчалінай каралевай (хаця не, каралевы не
вырабляюць воску, нават такога белага). Стужка адразу
сціснулася, пачарнела, выяўляючы сваяцтва не з
высакародным металам, а з паперай, цярплівай, як
прыроджаная паслугачка, і гэткай жа пакорлівай любому
гаспадару... Ад яе лісліва пацягнуўся струменьчык чорнага
смярдзючага дыму, нагадваючы няшчыры клічнік
напрыканцы палітычнага лозунгу.

— І гэта вясельныя свечкі! — дакорліва прамовіла
Дарота, гасячы пацямнелай мельхіёравай лыжкай для
гарбаты бліскучую паперку і спрабуючы ададраць яе рэшту
ад васковага сцябла.— Уявіце сабе, як гэткі дым выглядае
падчас вячання!

— Як папярэджанне найўным,— змрочна сказаў пан
Беларэцкі, лысаваты брунет у акулерах на вярвачках, былы
стыпендыят Імператарскай Акадэміі, фалькларыст і аматар
прыватнага вышуку.— У кожнай красе падчас выпрабавання
вогненнай стыхіяй выяўляецца дамешак... З пахам самага
звычайнага, жывёльнага страху за сваё існаванне. А ўрэшце,
— пан Беларэцкі павярнуўся ўсёй сваёй худой, нязграбнай
постацю ў бок вакна,— у нас дзесьці быў яшчэ цэлы жмуд

пахавальных свечак. Ты, Уладзе, прыносіў...

Высокі юнак з прыгожым ганарыстым тварам, які сядзеў ля акна, апрануты ў панашаны сурдуд, азваўся леным голасам, у якім адчуваліся інтанацыі шчырага прыхільніка чытацкае манеры беларускага хлопца з Вільні Шверубовіча (вядомага ў Імперыі як Васілій Качалаў).— Былі недзе і пахавальныя... Пашанцавала ж прайсціся побач царквы, якую пад склад экс-пра-пры-... Госпадзе, гэта ж вымавіць немагчыма... Два пакункі ля камісарскіх калёсаў і падабраў, няхай Бог даруе. Вясельныя свечкі і пахавальныя. Пахавальныя, здаецца, Даротка ў камоду паклала...

Дарота павярнулася, бліснула вялізнымі цёмнымі вачыма, у якіх калісьці наведвальнікі вечароў Таварыства аматараў прыгожых мастацтваў бачылі люстраванне вобразаў Рафаэля ды Батычэлі.

— Ніякіх пахавальных свечак! Гэта... Гэта ўжо занадта. У адрозненне ад вас, спадар, тэатральныя эфекты не шаную.

— Спадарыня лічыць за лепшае ўжыць лучыну? — з’едліва прамовіў Улад і дадаў з уздыхам: — Урэшце, калі хто-небудзь з нас не ўладкуецца на працу, пяройдзем і на лучыну.

Пан Беларэцкі пагардліва хмыкнуў наконт самой думкі ўладкавання на працу. За акном плесканулася вада, нібыта дом быў вялізным караблём...

Улад прыціснуўся лбом да шыбы, угледзеўся ў цэмуру.

— Не спадае паводка...

— Вось і добра...— стамлёна прамовіла Дарота, разліваючы ў парцелянавыя кубкі напой з водарам ядлоўцу, верасу і восеньскіх яблыкаў — і дакладна з названага й звараны.— Значыць, у нас ёсць яшчэ некалькі дзён. А потым...

Яна змоўкла, бо тое, што будзе потым — ведалі ўсе... Дом былога дырэктара рэальнай вучэльні, Даротавага бацькі, драўляны старасвецкі будынак з мансардай і разьблёнымі калонамі, пацямнелы ад часу, нібыта твар рамізніка, забярэ новая ўлада дзеля, вядома ж, справядлівых

патрэбаў працоўнага люду. Да апошняга кіраўнікі рэальных вучэльняў не залічваліся. Пан дырэктар даўно перабраўся да сваякоў у Лошыцу, а дачка вырашыла застацца. Зладзіўшы своеасаблівую камуну са сваіх сяброў, якіх час гэтаксама адарваў ад берагоў, загайдаўшы на халодных хвалях... Ды яшчэ бацькаў стрыечны брат, пан Беларэцкі, што з'ехаў з Пецярбургу, пакінуўшы на дарогах ваеннага камунізму валізы, паліто і веру ў справядлівасць, прыбіўся да маладой кампаніі...

Хвалі паводкі ля Плябанскіх Млыноў таксама былі халодныя — Свіслач і Няміга, разліўшыся, ператваралі цэнтр мястэчка ў сапраўдную Венецыю, і човен менчука, звыклага да пераменлівага настрою губернатараў і стыхіяў, слізгаў побач з дахам вагону конкі, які ледзь быў відзён над бруднымі хвалямі... Вось і гэты дом у чарговы раз зрабіўся незалежным востравам — а тыя, што сабраліся тут, умелі цаніць часовую волю... Яны нават адпусцілі па сівернай вадзе адзіны стары човен — каб не было спакусы.

— Наш каўчэг яшчэ не даплыў да Арарату! — з мансарды спускаўся чарнявы хлопец, трымаючы ў руках стос старых газетаў, знямелае рэха старога свету, якое больш аніхто не хоча пачуць. — Таму не забывайце, што маё імя — Ной, і з гэтае прычыны мусіце прызнаваць мяне за капітана.

Ной кінуў газеты на падлогу, і яны, глуха шаргатнуўшы, бяссіла сцішыліся, нібы спадзеючыся пакорлівым маўчаннем выклікаць шкадобу да свайго лёсу.

— На растопку... А дзе там Зося падзелася? Зося! Цябе што, прывіды на мазурку запрасілі?

— Іду, іду... Хвалюешся, як рамізнік ля амэрыканскай клюб...

Па лесвіцы імкліва спускалася тоненькая рудая дзяўчына ў брунатнай сукенцы, перашытай з гімназічнай форменнай, але зусім не падобная да мігдалавай гімназістачкі — кароткая стрыжка, у прыжмураных вачах — зялёны агонь, як у рыскі, а рукі, такія тонкія і далікатныя — у драпінках, нібыта ад гульняў з капрызлівымі кацянятамі. У

руках дзяўчына трымала два бронзавыя падсвечнікі.

– Вось! Хачу, каб у гэтую ноч было светла, як на старасвецкім бале!

Улад памкнуўся быў устаць, каб перахапіць цяжкую бронзу з дзявочых рук, але стрымаўся і знарочыста абыякава ўтаропіўся ў цёмную шыбу.

Як ні пярэчыла цёмнавокая Дарота, але пахавальныя свечкі, на гэты раз з жоўтага, як мумія, воску былі знойдзеныя, пазбаўленыя чорных стужак і запаленыя...

Насельнікі дому пасярод паводкі ўселіся вакол стала. Верасовая гарбата, сухары, святло пахавальных свечак і вецер за вокнамі... Што яшчэ трэба маладым, каб забыцца на несправядлівасці віхурнага часу?

– Пан Беларэцкі, раскажыце якую-небудзь жахлівую гісторыю! – папрасіла Зося.

Фалькларыст зірнуў светлымі вачыма з-пад трэснутых акулараў.

– Чым страшнейшы час – тым прыемней слухаць выдуманых жахі... Нібыта цемра ў параўнанні з яшчэ большай цемрай на хвілю падаецца святлом. Але ўмова: расказваем усе, па чарзе.

Улад лена запырэчыў:

– А калі я ніякай містыкі не ведаю? І ўвогуле матэрыяліст... Беларэцкі толькі пасміхнуўся:

– А фантазія нашто, малады чалавек? Вы ж – артыст, у ценю на сцяне мусіце ўбачыць і Атэла, і Жыгімонта Аўгуста... Міфы, паданні, легенды – гэта паветра, якім дышае кожнае места. Гэта вільготны мох на сценах камяніцаў, што ўспаўзае па іх, нібыта праказа. Павуцінне ў кутах замураваных тры пакаленні таму пакоях, вільгаць, якая па кроплі точыцца з чорнага зводу сутарэння, вымыўшы ў каменнай падлозе яміну, дзе можа схавацца вялізная рапуха... Гэта ўсюды існа і невынішчальна... Я ведаю выпадкі, калі нехта прыдумаў легенду пра сваё места, а яна спраўджвалася, і ў сутарэннях самавітага купецкага дому выяўляўся замураваны шкілет, а на вежу

кожны год, у адзін і той жа час, прылятаў белы голуб...

— І няўжо ў гэтым забытым Богам мястэчку, з маленькімі бруднымі вулкамі ды лужынамі, глыбокімі, што капялюх наглядчыка за могілкамі, дзе ліхтароў меней, чымсьці камяніцаў, вы паселіце рамантычныя легенды? — недаверліва спытаў Ной. — Я вырас тут, але руіны, на якіх мы гулялі малымі, нагадвалі адно пра неахайнасць ды няшчасны лёс укрыжаванага на шляхах гісторыі краю...

Фалькларыст задумна зірнуў за чорнае вакно.

— Неспазнанае зазірае нават праз гэтыя шыбы... Варта толькі ўгледзецца, прыслухацца... Няўжо вы, спадар Ной, ніколі не сутыкаліся з нечым надзвычайным?

Ной узварушыў даланёй кароткія чорныя кудзеры, нібыта прыспешваў хаду ўспамінаў.

— Ну, хіба што гісторыя са старой аптэкай... — няпэўна працягнуў ён. — Але я быў такі малы, што ўсё, відаць, пераблытаў у памяці.

— Усё адно, раскажы! — загадала рудая Зося. — А то строіш з сябе нейкага Базарава. А на тваіх карцінах фарбы казкам і шэпчуцца.

Ной кінуў хуткі позірк на дзяўчыну і наколькі можна было разгледзець у цьмяным святле пахавальных свечак, пачырванеў.

— Ну, добра. Толькі не смейцеся... У гэтай гісторыі я зусім не рамантычны герой, а звычайны непаўналетні блазнюк з мястэчка, у кароткіх штоніках і братавым пінжаку з зацыраванымі локцямі, з процьмай фантазій у дурной галаве...

— Расказвай, расказвай! — прыспешыла Зося, і Ной, вінавата ўсміхнуўшыся рудзенькай гарэзніцы, распачаў...

Гісторыя пра старую аптэку

Усе ведаюць аптэку ў Траецкім... Тую самую, што па літасцiвым прывілеі яснавяльможнага пана Аўгуста Ш адчыніў у 1748 годзе менскі радца пан Ян Давід Шэйба. Калі я быў малы, і часта бегаў у гэты стары будынак з пазелянелых ад часу камянёў, — здавалася, нібыта яго дасталі з марскога дна, — амаль ніхто там ужо не памятаў былых зельнікаў, што таўклі сухія кветкі і карэньчыкі ў мядзяных ступках, састаўленых на паліцах ля самае столі, ды пераганялі рознакаляровыя вадкасці па рэтортах з тоўстага, нібы калядны лёд, шкла... Мы прыносілі ў аптэку сабраныя па сметніцах, вымаленыя ў гаспадароў пустыя бутэлечкі ад кропляў ды мікстураў, зялёныя, сінія, памаранчыкавыя, праз якія так дзівосна і весела пазіраць на свет, і атрымлівалі свае медзякі, а ахвочыя — яшчэ і расповеды аптэкара Ёсафа... Ён быў ужо такі стары, што гаспадар не дазваляў яму разлічвацца з пакупнікамі — гэта рабіў маладзейшы аптэкар. Здавалася, Ёсаф жыве ў часе талераў і шэлегаў, забыты там, як дамавік у старой хаце. Ніхто не памятаў, калі ён пачаў працаваць у аптэцы, не было ў яго ані сваякоў, ані людзей, якія маглі назвацца ягонымі сябрамі. Жыў у катуху ў аптэчным сутарэнні, з маленькім акенцам ля самай зямлі, забраным кратамі, нібыта ў вязніцы, ды яшчэ заўсёдна завешаным фіранкамі. Паколькі з-за тых фіранак даносіліся розныя дзіўныя пахі, а часам выбіваліся пасмы смярдзючага дыму, можна было зразумець, што Ёсаф і ў сваёй кануры працягваў рабіць лекі. Рукі Ёсафа дробна трэсліся, здавалася, ён прасейваў скрозь пальцы нябачны пясок часу. Але — гэта я ўжо цяпер разумею — яго не звальнялі, бо меў асаблівы дар складаць адмысловыя адвары... Хоць ад прастрэлу, хоць ад меланхоліі, хоць дзеля адбэльвання скуры або праяснення розуму нядбайнага гімназіста перад іспытам па лаціне. Як цяпер бачу Ёсафа ў цёмным куце па той бок прылаўка — акуляры, падвязаныя зашмальцаванымі вяровачкамі, вузкі цёмны твар, нібы выразаны мячом, нос у

сініх прожылках, запалыя шчокі і падціснутыя ў нітачку вусны, чорная шапачка на лысай галаве, з-пад якой выбіваюцца рэдкаія сівыя пасмы, падобныя да пер'яў хворага птаха... Схіліўся над ступкай, старанна расцірае яе змесціва цяжкім таўкачом, дадае, абрываючы з шорсткіх букетаў, падвешаных на сцяне, то лісцік дурнап'яну, то каліўца дзівасілу, то бязважкі пялётак мечніку, то падсыпае з парцалянавага слоіка шчопаць вохкага парашку колеру мёртвай вады... Варта было стаць каля старэчы — і ён пачынаў расповед, нібыта твой цень, упаўшы на яго, абудзіў саржавелы, але ўсё яшчэ дзейсны механізм. Расповеды паўтараліся, расквечваліся, пераліваліся дробнасцямі дэталю, як расшыты перлінамі і каменьчыкамі гарсэт казачнай каралевы... Мы былі малыя і дурныя, і мала што запаміналі, адно падсмейваліся. Найчасцей Ёсаф расказваў пра Яна Давіда Шэйбу, першага ўладара аптэкі, і ягонага зельніка, якога таксама звалі Ёсаф. І вось што я магу згадаць... Паводле расповедаў Ёсафа, быў ягоны цёзка з 18-га стагоддзя смуглявы і чорнавалосы прыгажун, вучыўся свайму майстэрству ў Празе і Сарбоне, і невядома дзе яшчэ... Але, зазначаў са стоеным уздыхам апавядальнік, быў той Ёсаф не надта кемны, бо верыў, што чалавек можа ведаць болей, чым змесціцца ў сявеныцы, і заставацца шчаслівым... Каб нарадзіўся ён рыцарам — слаўны аказаўся б ваяр і кавалер. Але Ёсаф у дзяцінстве бегаў у кароценькай кашулі, босы, па бруднаму бруку мястэчка, і бацька ніколі не ўкладаў яму ў рукі дзяржальна мяча, адно толькі адпаліраваную да бляску ручку шаўцоўскага малатка. Ды Ёсаф, атрымаўшы залаты доктараўскі ланцуг на шыю і аксамітны плашч на шырокія плечы, не хацеў ані пра гэта помніць. Як быццам чалавек можа парваць зрэбную вяроўку свайго роду і ўплесці свой лёс у чужыя бліскучыя карункі. Расказвалі, што нават Аўгуст III, былы курфюрст Саксонскі, у бытаванні сваё каралём Рэчы Паспалітае, пасылаў у аптэку Шэйбы па лекі ад атлусцення — яго вялікасць быў азызлы, як перастоеная дзяжа з цестам. Вядома, пагаворвалі, быццам

не толькі звычайныя лекі рыхтуе Ёсаф, але ўцямны яму размовы зорак і зёлак, і карона вужынага караля зашытая ў ягоным чорным каптане, насупраць сэрца... І вось неяк на Піліпаўку наведаў Ёсафа яшчэ адзін вяльможны кліент, маршалак і староста менскі Завіша. Здарылася са славурым воем тое самае, што адвеку здараецца з мужчынамі, чые валасы пераблытала срэбнае павуцінне, зморшчын стала болей, чымся шнараў, а сэрца забылася пастарэць. І сэрца сваё гатовы ён быў пакласці пад востры абцасік ластаўкі-каханачкі, каб не баяўся, што яна і наступіць на яго пагрэбуе. Дачка лаўніка гарадскога магістрату Югася мела шаснаццаць гадоў, скуру бялюткую, шчочкі пунсовыя, вочы цёмныя, стан не таўсцейшы за цалю — усё, як вымагала мода часу ад прыгажунь. Здавалася, яна можа прабежчыся па каламутных хвалях Свіслачы, як месяцовы прамень. Адзіная загана мелася — на далікатным, самую крышачку кірпатым носіку штовясну праяўляліся, як на пялёстку белай лілеі, рабацінкі — ганьба для шляхетнай паненкі. Дзе набываць прыціранні? Вядома, у аптэцы Шэйбы ў Траецкім. І панна Югася была там гoscяй нярэдкай і жаданай, і разам з прыціраннямі, парфумамаі, памадамаі атрымлівала цэлы куфэрак вясёлых Ёсафавых жартаў, дзівосных расповедаў пра васіліскаў ды красналюдкаў і нават куртуазныя песенькі — і ад звонкага смеху паненкі, здавалася, узвіхурваліся ў бутэлечках і колбах рознакаляровыя адвары. А на што яшчэ мог спадзявацца бязродны аптэкар, адно развесяліць... Затое ўдовы Завіша меркаваў сябе жаніхом з жаніхоў, тым болей высакародныя шлюбы не дзеля ўзаемнае любові ладзяцца. Але чуткі хадзілі, што трох сваіх жонак замардаваў ён, дый пяцёра дарослых дзяцей, пільнуючых спадчыны, не былі надта вабнай аздобай жаніха. Ды яшчэ, магчыма, панна Югася мела схільнасць да кагось маладзейшага. Вось і звярнуўся Завіша да Ёсафа, каб у прыціранні для паненкі дадаваў прылюбнае зелле. Маршалкам аптэкары не адмаўляюць. Але нешта не дапамагалі зёлкі Ёсафа прысушыць юнае сэрца... Словы паненка сказала

заляцанніку ссівеламу жорсткія: маўляў, як не сівізна гэтая, ды не зморшчыны, дык чаму б не палюбіць такога слаўнага ваяра? Але пакуль ён падобны да спечанага яблыка, няхай са свіслачскай русалкай любіцца, бо ў той вочы з туману, усё роўна не разгледзіць як след.

І вось уночы па загаду Завішы прывялі Ёсафа, узнятага проста з ложка, у адной кашулі, у Менскі замак — яго руіны засталіся там, дзе зліваюцца Няміга і Свіслач. Маршалак мовіў адно: не выйдзеш адсюль, пакуль не згатуеш зелле, якое верне мне маладосць. Дарэмна кляўся Ёсаф, што не пад сілу чалавеку павярнуць час назад, і чорныя коні бога Хронаса стопчуць любога, ніводзін смяротны не змусіць іх ступіць убок ад каляіны, выбітай на Шляху Продкаў. Нічога не слухаў Завіша. І ўзяўся Ёсаф за справу. Цэлы тыдзень шчыраваў ён у сутарэннях замка, выходзячы толькі для таго, каб паглядзець з вартавой вежы на зоры, і падслухаць іх размовы, і знізаць прывідныя каралі іх шляхоў... І аднойчы працягнуў Ёсаф маршалку бронзавы кубак, у якім дымілася падобнае да вадкага металу зелле... І не было пэўнасці ў ягоных вачах. Завішу давялося пажыць у каралеўскіх палацах, дзе нават падлога высланая здрадай ды атрутай, і ратуе толькі ўвесьчасная асцярога, і загадаў аптэкару: «Выпі сам. А заўтра, калі зелле не спадманнае, вып'ю я».

Ёсаф асушыў кубак. Аптэкара пасадзілі ў самы далёкі кут сутарэння і паставілі ахову. Назаўтра туды прыйшоў Завіша. І ўбачыў у зыркім святле паходняў, што з каменнай падлогі падымаецца незнаёмы стары... Ад поўначы да поўначы валасы Ёсафа зрабіліся сівымі, скура зжаўцела і зморшчылася, вусны, яшчэ ўчора ўладныя ды пульхныя, сцягнуліся ў нітку, спіна сагнулася...

У страшэнным гневе стаўся маршалак. Дарэмна Ёсаф крычаў, што не вінаваты, што проста не паспеў давесці да ладу свой напоў... Завіша загадаў біць аптэкара няшчадна бізунамі і выпаліць на ягонай спіне і грудзях першыя літары ягонага імя і слова «зраднік». І заключыць у вежу да смерці, бо яна, зразумела, такому старэчы ў патыліцу дыхае, як

найлепшы кат.

Казалі людзі, што смуглявы Ёсаф сам быў закаханы ў паненку Югасю, таму не дапамог Завішу... Але хіба можна ўсцерагчы шпышыну на ўзмежку чужога поля? Па навакольных вёсках пайшла пошасць... Выкошвала людзей, як п'яны касар — траву, пакідаючы асобныя лапікі, не разбіраючы, дзе высокія сцябліны, дзе юныя парасткі... Менчукі ў страху чакалі, калі бяда зойдзе ў горад. Палілі вогнішчы з ядлоўцу і палыну ля брам і на скрыжаваннях, пільна аглядалі кожнага, хто хацеў зайсці ў горад — ці не нясе заразу, або можа сам і ёсць — перакінутая зараза? Месцічы расказвалі, што бачылі пошасць у выглядзе прыгожай дзяўчыны, што махала з могільніка ў бок горада чырвонай хусткаю... Другія сцвярджалі, што яна з'яўлялася як жанчына з каровінымі нагамі на тройцы вараных коней, і чамусьці ўвесь час нюхала табаку з чорнай табакеркі. Іншыя бачылі, як худая кабета, сіняя, як пуп, хадзіла па Свілачы, нібы па сцежцы — ясная справа, у халеру і жаба не квакне, будзе засуха. Нейкую жабрачку забілі камянямі ля Татарскага канца — у небаракі было крывое вока... І шапталіся на Верхнім рынку, і на Ніжнім, і на Малочным, і на Рыбным, што на мастках праз Нямігу, нібыта самы надзейны сродак спыніць пошасць — падпільнаваць, хто захварэе першы, і закапаць яго жыўцом...

Пра тое, што захварэла юная дачка лаўніка, суседзі даведаліся ад прыслужніцы... Назаўтра дзяўчыну хавалі на Залатой Горцы. Чамусьці ў зачыненай труне. Бацькоў на пахаванні не было...

Пошасць усё-ткі прыйшла ў горад, сабрала сваю даніну... І пасля ўжо ніхто не мог дакладна расказаць, як усё чынілася падчас смяротнага страху, які кажа свае законы. Над магіламі ахвяраў пошасці не было ані моцы, ані жадання ставіць знакі... Але над магілай паненкі Югасі ўсё-ткі паклалі каменную пліту з надпісам: «Цвіла ружа, не дасталася нікому, тольку Госпаду адному».

Усё мінае, прамінула і пошасць... Дамініканцы пранесли

горадам драўляную выяву святога Роха, апекуна захварэлых, аднойдзеную па снабчанні мнішкі ў развалінах кляштара, і жыццё пачало круціць свае жорны... Завіша ацалеў і з'ехаў у Варшаву. Каб праз год памерці на каралеўскім застоллі — шляхціц на балях мусіў піць, пакуль не зможа ўстаць, а ў маршалка і гады, і сэрца хворае... А старым сябе вызнаваць не хацеў. А можа, спадзяваўся заглушыць віном сардэчны боль? Так і зваліўся пад стол з недапітай чараю...

Прамінулі гады. У Менску адчыніліся забітыя дошкамі шыбы выклятых хваробаю дамоў, пацягнуліся на гандлёвыя пляцы купецкія вазы... Успомнілі ўлады і пра вязняў менскага замку. За час пошасці вартаўнікі змяніліся, і цяпер ніхто не ведаў, кім быў старэча ў згнілых лахманах, што невядома як выжыў у цёмных лёхах. Ніхто не памятаў ягонага злачынства, і раз Божы Бізун не пакараў яго, вязня выпусцілі на волю, як пускаюць з ланцуга старога сабаку — паміраць, праганяючы далей ад хаты.

А як ён усе гэтыя гады хацеў памерці! І тады, калі думаў, што здарыцца, калі каханая ўбачыць яго цяперашняга, і тады, калі ведаў, адчуваў, што яна памірае — а ён мог бы выратаваць, калі б апынуўся побач... Любы чалавек на ягоным месцы ўжо даўно памёр бы. Але смерць забылася на Ёсафа, яна быццам не пазнавала яго, як старая класная дама знарочыста не пазнае былога вучня, што некалі скраў ейныя рамантычныя лісты часоў далёкага юнацтва і, рагочучы, зачытаў аднакласнікам... Ёсаф зразумеў, якое зелле ён зварыў, у чым была хіба — яно адбірала маладосць, але давала вечнае жыццё. Навошта?! Шукаць адказу на гэтае пытанне ў яго ставала часу. Ніхто не ведае, дзе цяпер Ёсаф... Але, хутчэй за ўсё, ён намагаецца знайсці зелле, якое дазволіць яму вярнуць увагу смерці, і сустрэцца з каханай...

Вось такую гісторыю паўтараў з дня ў дзень стары Ёсаф з аптэкі ў Траецкім, і тоўк, тоўк у ступе вохкія зёлкі... Я спрабаваў намаляваць яго вуглем на кавалку кардону, але мне яшчэ не хапала майстэрства. Каб маляваць такіх, як Ёсаф, трэба мець цвёрдую руку і чуйнае сэрца. Я не ведаю,

ці валодаю гэтым і сёння. А вось пазней, калі я ўжо хадзіў у студыю да Кругера, адзін раз бачыў сярод карцін настаўніка Ёсафа партрэт... Аптэкар быў намаляваны ў стракатай усходняй апараты, але я пазнаў яго... Настаўнік назваў карціну «Агасфер». Я ніколі пазней яе не бачыў і нічога пра яе лёс не ведаю.

Аднойчы я прыбег у аптэку з чарговымі бутэлечкамі і не пачуў знаёмага пагруквання таўкача. Ёсафа ў куце за прылаўкам не было... Малады аптэкар спакойна паведаміў, што стары гэтай ноччу памёр, яго рыхтуюць да пахавання...

Ці трэба казаць, што я пабег да маленькага падвальнага акенца. На гэты раз фіранкі былі адсунутыя. Першае, што я ўбачыў — цела, што ляжала на стале. У катуху, як я і ўяўляў, грувасціліся бутэлечкі і рэторы, снапы сухіх траў і груды каменьчыкаў, высілася нешта падобнае на перагонны куб. У печцы з прырадчыненымі дзверцамі яшчэ цепліліся вугалі, а на вугалях — я добра разгледзеў гэта, бо печка стаяла ля акна — ляжала трэснутая шкляная пасудзіна з рэшткамі цёмнай вадкасці. Дзве кабеты, жабрачкі з начлежнага дому, якія звыклі падрабляць падобным чынам, пераапраналі нябожчыка па звычаі ў свежую кашулю. Яны сцягнулі з яго вопратку, і... я пабачыў на ягоных грудзях шнары ад апёкаў, якія складаліся ў слова «здраднік». І яшчэ ініцыялы — «І.Д.Ш.»

Ёсафа, па ягоным запавеце, пахавалі на Залатой Горцы. А я паступіў у рамесную вучэльню і перастаў хадзіць у аптэку ў Траецкім.

Ной скончыў свой расповед, і вінавата ўсміхнуўся.

— Ну вось бачыце, нічога асабліва містычнага...

— Значыць, рабацінкі — ганьба для паненкі,— з’едліва прамовіла Зося, дакрануўшыся да свайго носіку. — Ну-ну... Я табе згадаю гэта, Ной, калі наступны раз запросіш танчыць.

— Вось цікава, я таксама калісь забягаўся ў тую аптэку па лакрычныя ледзяшы, але ніякага Ёсафа не памятаю,— прамовіў Улад.— Можа, я проста не пазнаў твайго Агасфера?

Ной гнеўна павярнуўся да сябра:

— Ты што, думаеш, я гэта ў кніжках вычытаў? Дарота прымірэнча прамовіла:

— Урэшце Улад мог заходзіцца ў аптэку ўжо пасля смерці старога.

А дарэчы, калі пашукаць на Залатой Горцы магілу панны Югасі?

— Я шукаў і знайшоў, — спакойна і проста сказаў Ной. — Каменная пліта... Амаль пайшла пад зямлю, у паглыбленнях надпісу вырас мох, і здаецца, што літары зроблены злёненым аксамітным пасакам. «Цвіла ружа, не дасталася нікому, толькі Госпаду адному». Больш нічога, ні імя, ні году... А магілы Ёсафа я нідзе не напаткаў, хаця і пахавалі яго не так даўно.

— Цяпер не хапае некалькіх дэталю, каб расповед можна было залічыць да каляднага, — зазначыў Улад. — Варта, каб прывід Ёсафа з'яўляўся ў куце аптэкі ў Траецкім і тоўк у прывіднай ступе зёлкі... Або каб ступа на верхняй паліцы пачынала звінец у дзень ягонай смерці.

— А на Залатой Горцы пачалі з'яўляцца дзве прывідныя постаці, у абдымку ды са свечкамі, — насмешна прамовіла Дарота. — Кіньце дурное. Гаварыць аб прывідах — наклікаць бяду. Я Ною веру, але — ніякай містыкі. Быў стары аптэкар, выжыў з розуму, блытаў казкі і ўласнае жыццё... Можа, з кантрабандыстамі калісь звязаўся, ці з якімі нігілістамі, вось і зарабіў шнары...

— Хто б мог чакаць ад такой вытанчанай паненкі гэткага рэалізму!

Пасміхнуўся малады артыст.

Дарота кінула на яго раздражнёны позірк:

— Ёсць рэчы, якімі не гуляюцца, спадар. Каб не людская дурная цікаўнасць, можа, не было б сёння гэтай паводкі...

— Ага, панна Дарота робіць закіды на нейкую таямнічую гісторыю, — ажывіўся пан Беларэцкі. — Зрабіце ласку, юная гаспадыня, распавядзіце.

Дарота трохі засмуцілася.

— Ну, гэта не мая гісторыя... Гэта расказваў бацька. І тое — каб напалохаць мяне, малую, каб я не капрызіла і не затрымлівалася на панадворку дацямна.

— Раскажы, Даротка! — запатрабавала Зося ў сяброўкі, і тая, кінуўшы насцярожаны позірк на прыгажуна Улада, які падрыхтаваўся слухаць са сваёй заўсёднай упэўненай усмешкай, пачала...

Гісторыя пра Плябанскія Млыны

Я не ведаю, чаму людзі так любяць страшныя гісторыі. Вядома, усе прагнуць цудаў. Без веры ў цуда душа сляпая, нібы начны матыль. Але вельмі часта ў пошуку незвычайнага мы ляцім, як тыя матылі, не да зор, а на агеньчык свечкі альбо газоўкі... І з тым жа сумным вынікам, што і для сапраўднага матыля. І не трэба пасмейвацца нада мной — я ведаю, што вы і так лічыце мяне занадта... разважлівай. Што зробіш? Я расла ў сям'і настаўнікаў, дзе слова «маральнасць» гучала часцей, чым слова «свята». Усе ведаюць, што паводкі бываюць у нас з-за Плябанскай плаціны. Пабудавалі яе дзеля млыноў... Адзін належыць дамініканскаму касцёлу, другі — архіерэйскаму дому. І закінутыя даўно млыны, але горад так і не змог прыбраць плаціну, якая ператварае раку ў гніючую сажалку, бо і касцёл, і царква запрасілі за сваю маёмасць гэтулькі, што гараджане паўвека збіралі грошы на выкуп. Але ёсць і іншае вытлумачэнне. Бо калісьці менавіта паўз гэтае месца плыў па рацэ абраз Маці Боскай Менскай... Супраць цячэння, са спаленага Кіева, кінуты ў ваду татарынам. Месцічы знайшлі абраз у Траецкім, бо раніцай над берагам з'явілася дзіўнае святло. Дасюль святыня перахоўваецца ў мінскіх храмах, і апякуецца нашымі горадамі, і, дасць Бог, будзе апекавацца вечно... Тым больш гавораць, што маляваны абраз рукою самога апостала Лукі. Калісьці княгіня Друцкая, вельмі пабожная, замовіла для абраза дзівосны аклад — са срэбра, упрыгожаны каштоўнымі камянямі. Можна, вядома, разважыць — навошта тыя каштоўныя аклады, калі для верніка галоўнае не бляск камянёў, а лік святога, і Багародзіца не ў кароне і срэбных шатах, а басанож па зямлі хадзіла. Але любая ахвяра, дадзеная з верай і любоўю, не будзе адвергнутая. Нават бедны блазан, які, не маючы што прынесці ў дарунак Прасвятой Дзеве, пачаў паказваць перад ёй сваё грэшнае мастацтва і заслужыў ад яе апладысменты — драўляная скульптура зварухнулася. Так, людзі заўсёды

спадзяюцца на цуд. Спадзяваліся і нашыя продкі, калі да гораду набліжалася войска татарскага цемніка Менглі-Гірэя. Але нашыя продкі ведалі і тое, што трэба бараніць сваю радзіму да апошняга. Напярэдадні па горадзе прайшлася пошасць, вояў не хапала, і надзей на выратаванне было менш, чым вады ў прысаку. Жанчыны, і мяшчанкі, і шляхцічкі, шчыльна падвязвалі валасы белымі хусткамі і дзялілі месцы на абарончых валах, дзеці, нават самыя малыя, глядзелі на іх сухімі вачыма і сцягвалі каменні ў кучы — не для гульні, а для абароны. Дымы далёкіх вогнішчаў, быццам хвасты чорных лісіц, хісталіся ля лесу — там спыніліся ворагі. Тады ноччу ў царкве княгіня Друцкая — ці то паводле снабчання, ці так спрарокаваў юрад на паперці, а ў такое верылі неабвержна,— з малітваю дастала з акладу святога абраза чатыры каштоўныя камяні — смарагд, хрызаліт, бірузу і чырвоны карбункул, паклала кожны камень у срэбны куфэрак і паслала давераных людзей, каб тыя закапалі камяні ў чатырох канцах горада. Пакуль тыя камяні будуць у зямлі, ніякі вораг горад не панішчыць. Самы каштоўны і прыгожы, чырвоны, як золак, камень — карбункул — закапалі ля Плябанскіх Млыноў... І горад на той раз ацалеў — прыйшла дапамога... Праўда, зацішак доўжыўся нядоўга. Захоплівалі наш горад рускія, шведы, палякі, немцы... Відаць, прыбралі хцівыя рукі закапаных святых камяні. Але рубін каля млыноў заставаўся... Таму і горад не знікаў, адраджаўся зноў і зноў. Не ведаю, якім чынам, але пра скарб даведаліся. І што б вы думалі? Знайшліся людзі, што пачалі яго шукаць! Некаторыя з-за верніцкага імпэту. Бо невядома было, ля якога млына святая рэліквія: ля таго, што належаў касцёлу, або ля таго, што належаў праваслаўнай царкве. А які гэта быў бы доказ праўдзівасці канфесіі! Абодва млыны дружна малолі муку, адна вада круціла іх колы, і ніхто не дзяліў хлеб на лепшы і горшы ад таго, на якіх жорнах было змолата зерне... Але людзі, пакуль іх не змеле на сваіх жорнах смерць, дзеляцца і дзеляць, і заўсёды знаходзяць падставу для нянавісці. Ну а

іншыя, зняверцы, і каталікі, і праваслаўныя, смеючыся над забабонамі, проста хацелі пабагацець. Капалі таемна, крадма, шнырылі ля вадзяных колаў, заглядвалі ў скляпенні, шукаючы срэбнага куфэрку з карбункулам... Але заўсёды былі і тыя, хто даражыў за паветамі продкаў і гатовы быў бараніць святое любой цаной. Таму неаднойчы нараніцу воды Свіслачы прыбівалі да берага мёртвае цела з рассечанай мечам галавой. І пачалі гаварыць, што млыны — месца небяспечнае, што там па начах жыве нячыстая сіла, і вадзянікі круцяць іх колы, не зважаючы на святыя малітвы. Але пра якія млыны так не гавораць? Прайшло дзвесце гадоў ад таго часу, калі княгіня Друцкая дастала з рызы святога абраза чатыры камяні. На адным з млыноў — ніхто не памятае, на якім — шчыраваў пабожны і ціхмяны млынар. Быў ён дужы, як усе млынары, бо лёс іхні — усё жыццё насіць цяжкія мяхі, і, нягледзячы на ціхі нораў, мог абараніць свой млын. І дачка ягоная была ціхмянай і пабожнаю... Мне вельмі хацелася б сказаць, што яна была прыгожай, але гэта не так. Яе вочы былі моцна скошаныя, і млынароўна, відаць жа, лічыла, што лёс яе прадвызначаны гэтак жа, як прадвызначаны ён у разбітага збанка... Хаця што такое жаночая прыгажосць? Вось камусьці з венцаносцаў імпануе тонкі стан, і няшчасныя дзяўчаткі ад маленства зацягваюцца ў гарсэты, аж ссоўваюцца рэбры, і ад немагчымасці напоўніцу ўздыхнуць прыгажуні штогадзіну трацяць прытомнасць... Тым самым пацверджваючы міф, якія яны слабенькія ды пяшчотныя, быццам крыльцы матылька... А раней цягам стагоддзяў імітавалі цяжарнасць — бо камусьці з вяльможных паноў спадабалася менавіта гэта... Палюбоўніца французскага караля на шпацыры змацоўвае прыгоску карункавай падвязкай ад панчохі — каралю падабаецца, і вось дамы, адна перад адной, грувасцяць сабе на галаву вежы з карункаў, дадаючы каркас з дроту, кветкі, птушкі... Прычоска — на паўгода, спаць на адмысловых падушках-зэдлічках, часалкі для галавы — ганяць «жыўнасць», не шкодзячы прычоску.

Так што я не ведаю, ці была млынароўна сапраўды такой непрыгожай, як захавалася ў паданні.

Млынар цяжка захварэў... Пасля таго, як вераб'інай ноччу пасядзеў на беразе, замест таго, каб хавацца ад навальніцы і залевы ля хатняга агменю. Такі ўжо быў звычай у млынара — па начах гуляць па беразе ракі. Перад смерцю ён сказаў дачцэ, якая ўчарнела ад гора: «Ты не застанешся адна. І справа мая не загіне. На трэці дзень пасля майго пахавання да цябе прыйдзе жаніх. Ён скажа: «Блаславі цябе маці Божая Менская»... Слухайся гэтага чалавека».

І сталася так. Той, хто раптам пасватаўся да млынароўны, быў сапраўдны шляхціц, рыцар, які прайшоў не адну вайну, увесь у шнарах, як дзверы піўніцы... Шляхціц, які бярэ шлюб з простаю ды яшчэ касавокай — гэта было нечуванае дзіва... Адны гаварылі, што жаніх — яго звалі Даніла — звар'яцеў. Нездарма перад гэтым у манастыр прасіўся. Рыцар — ды ў мніхі! Другія казалі, усё ад галечы. Не прывёз Даніла з вайны поўныя рукі сыгнетаў — адны толькі раны... Таму і ў манастыр прасіўся... Так млынароўна атрымала прыгожага і высакароднага мужа. Малілася на яго... Ветрыкам слалася пад ногі. Як быццам бы пакорлівасць можа спарадзіць каханне — яно ж, як іскры, высыкаецца пры сутыкненне двух вартых...

Даніла амаль не глядзеў на жонку. Усе ночы праводзіў ён не на ложы, побач з ёю, а на беразе Свіслачы. І меч свой з сабою неадменна браў... І калі часам унізе па цячэнні гайдалі хвалі мёртвае цела бадзяткі — каму была справа, хто рассек нябогу галаву? Жыццё чалавечае не каштавала і шэлега... Але млынароўна не задумвалася над гэтым. Яе свет быў — яе любы муж, які не глядзеў на яе. І яна шчыра верыла, што віной таму яе касыя вочы. Так і ўяўляю: ідуць пляцам з кірмашу, наперадзе змрочны плячысты мужчына з упартымі халоднымі вачыма, за ім, укруціўшыся ў плашч і нізка нагнуўшы галаву, дробным крокам спяшаецца жанчына. Яна абедзвюма рукамі прыціскае да сябе цяжкі кошык, а нехта абавязкова крычыць ёй у спіну дражнілку... І

аднойчы, у час першых веснавых дажджоў, калі Даніла вярнуўся пад раніцу на млын, яго чакала жахлівае відовішча: жонка нерухома ляжала пасярод пакоя, уся ў крыві, рука сціскае вострае шыла... А вочы выкалаты.

Упершыню жаль да няшчаснай дзяўчыны крануў сэрца воя... Але млынароўна ўжо схаладнела.

Даніла выйшаў на бераг Свіслачы, дастаў меч і пачаў раскідваць ім вільготную зямлю ля самага млынавога кола... І вось ужо ён стаіць, і поўня робіцца чырвонай ад каменя ў ягоных руках. Размахнуўся Даніла — і кінуў бяспэжны камень у ваду. Хвалі на нейкі момант напоўніліся барвай, потым згаслі, пачарнелі... І раптам узняліся, пагрозна зашумелі...

Так пачалася страшная паводка, якой не памяталі дагэтуль. І тыя паводкі будуць паўтарацца, пакуль на дне Свіслачы ляжыць святы карбункул, чырвоны, як сонца на захадзе, камень...

— Дык усё-ткі пад якім млынам быў закапаны карбункул — архіерэйскім ці касцёльным? — пацікавіўся Улад, які, здавалася б, не вельмі ўважліва слухаў Дароту.

Тая паціснула плячыма:

— Ніхто не ведае...

У акулерах пана Беларэцкага люстраваліся агеньчык пахавальнай свечкі, нібыта агнём гарэлі ягоныя інтэлігенцкія вочы.

— Цікава, гэта даволі распаўсюджаны ў свеце, так званы магістральны сюжэт. Нешта падобнае я чуў у Англіі, пра тры кароны, якія кароль саксаў загадаў закапаць на ўзбярэжжы краіны — нібыта ў якасці ахоўнага талісману ад нарманаў... Што, дарэчы, не перашкодзіла нарманам захапіць Англію і асіміляваць саксаў.

— Бацька казаў, што ў добрае надвор'е з мосту можна разгледзець, як у вадзе блішчыць карбункул... — задумліва прамовіла Дарота. — І калі-небудзь з'явіцца рыцар, які яго дастане і верне на абраз Маці Божае Менскай...

— Тады спадзе паводка, і сюды заявіцца камуністая

навалач, — здзекліва прамовіў Улад.

— Чаму адразу «навалач»? Не трэба агулам абражаць людзей, якія змагаюцца за добрую ідэю, — ускінуўся Ной. — Ідэя рэвалюцыі справядлівая. Няўжо ты хацеў бы, каб тут раскашаваліся чарнасоценцы з нагайкамі? Проста кожная добрая ідэя, нібы карабель — ракавінамі, абрастае дурнямі, якія ўсё псуюць.

— Вось гэтыя дурні і выставяць нас на вуліцу... А мяне яшчэ і расстраляюць, як сына арыстакрата... — дадаў Улад.

Зося фыркнула:

— Таксама мне, вялікі арыстакрат твой бацька... Начальнік паштовага аддзялення, чыноўнік дзясятага класа... А што, палякі, якія за адно беларускае слова садзілі, або немцы, былі лепшыя за тых камуністаў? А можа, твае эсэры, з якімі быў звязаны? Добра, бомбу кінучь ні ў кога не паспеў...

Пан Беларэцкі здзіўлена зірнуў на маладога чалавека.

— Вы былі эсэрам? Улад прыкусіў губу.

— У эсэраў свае вартасці... Прынамсі, усё сумленна — навалач мусіць адказваць за свае гніюснасці... А ў бальшавікоў я і сам паверыў быў — пакуль не разагналі наш з'езд.

Ной упарта патрос галавой.

— Вось пабачыш, усё наладзіцца! Прынамсі, не будзе такога, як было — калі я, габрэйскі хлопчык, каб паступіць у гімназію, мусіў вывучыць літаральна на памяць дзесяць падручнікаў, каб не даць сябе «зрэзаць»...

Улад сумна ўсміхнуўся.

— А помніш, як мяне выкладчык граматыкі лупіў лінейкай за тое, што я назваў сябе беларусам? А пасля, дома, яшчэ і бацька дадаў... А я проста ўбачыў выступленне трупы Буйніцкага, і зразумеў, што гэта

— маё, мая мова, мой народ... Настаўнік у школе крычаў, што я мушу ганарыцца тым, што я — рускі. А бацька крычаў, што мы — палякі, народ слаўны і горды. А я паказваў яму нашу сямейную рэліквію — прывілей на

маёнтак, падпісаны каралём Жыгімонтам Аўгустам, чытаў: «І датыле дзяржаці з ласкі гаспадарскай маець за ўласным вызнаннем».., і пытаўся: якая гэта мова? Польская? Руская? І сышоў з дому. Бо займеў тое, што даражэй за любое багацце – радзіму...

– Та-ак, не хутка яшчэ прагучыць адказ на словы Купалы «Ці доўга будзе нам заломам Варшава панская і царская Масква»... – прагаварыў Андрэй Беларэцкі. – Мы ўсе хутчэй жывем паводле слоў Гарэцкага: «Я ня ведаю, хто мне свой і хто чужы. Я дзяржуся дзікога неўтралітэту і ашукваю тых і гэтых і самога сябе... І адна палова яго, каторая разумела белых, маўчала, знямела. І другая палова яго, каторая разумела чырвоных, вымагала...»

– Не разумею гэтых хістанняў, – прамовіла Зося. – Гэта ўсё ад лішку. Ад багацця... Хаця... здараюцца выключэнні. Вось карбункул, пра які расказвала Дарота... Патрымаць у руках такі камень – гэта вартае, можа быць, усяго жыцця!

Ной, пачырванеўшы, вымавіў:

– Калі б ён толькі існаваў, я б паспрабаваў дастаць яго для цябе.

– Ты і плаваць не ўмееш, спадар, – перабольшана ласкава вымавіў Улад. – Але патануць табе не давядзецца: Даротка ў нас выдумшчыца.

– Так, шкада, што гэта толькі казка... – расчаравана прагаварыла Зося.

Дарота кінула хуткі позірк на Улада, моўчкі павярнулася і сышла ў іншы пакой.

– Пакрыўдзілася, ці што? – недаўменна прагаварыў Улад.

Між тым дзяўчына вярнулася і, ні на кога не глядзячы, паставіла на стол маленькі куфэрак з пацямнелага ад часу срэбра.

– Вось... Бацька казаў, гэта знайшлі, калі будавалі наш дом. Пан Беларэцкі першы ўзяў у рукі рэліквію.

– Ну і ну... Шаснацатае стагоддзе. Няйначай... І герб, калі я не памыляюся, Друцкіх...

Фалькларыст адкінуў вечка.

— Так, тут мог знаходзіцца камень... Або пярсцёнак...
Нешта невялікае і каштоўнае.

Моладзь згравасцілася, зазіраючы ў куфэрак, унутры якога з чатырох бакоў былі прымацаваныя драты, якія, падобна, мусілі ўтрымліваць у цэнтры нешта невялікае.

— Значыць, карбунул існуе! — ускрыкнула Зося, і водсветы полымя свечкі заскакалі ў яе зялёных вачах, быццам вадзяныя зоркі ў вачах русалкі.

— Я скажу, што было насамрэч... — прагаварыў пан Беларэцкі, крывячы тонкія вусны. — Быў старажытны куфэрачак... І буйная фантазія майго сябра, твайго, Дарота, бацькі, які лічыць, што задача творчага чалавека — ствараць міфы для сваёй радзімы, каб рабіць яе гісторыю цікавай. Нібыта яшчэ адна казка дапаможа вярнуць залаты век.... Які, аднак, быў і залаты, і крываваы, і попелыны... Попел менскіх пажарышчаў таксама дадаўся да крыві тае эпохі.

— Калі хочаце ведаць, я сама бачыла, як блішчыць чырвоны камень якраз насупраць віхлы, што там, на беразе, пад мастом... — у голасе Дароты звінела крыўда.

— За гэты час любви камень апынуўся б пад тоўстым слоём твані, — заўважыў Улад.

Але Зося капрызліва ссунула бровы.

— Вось цудоўнае выпрабаванне для якога-небудзь рыцара, які спадзяецца заслужыць любоў сваёй дамы!

Ноя нібы падкінула спружына.

— Я дастану гэты камень!

Улад падняўся няспешна і нібыта лена, але ў ягонай худой паставе адчувалася ўпартая сіла.

— Калі нейкае чырвонае шкельца і ляжыць на дне гэтай рачулкі, яго знайду я.

Дарота прыціснула далоні да вуснаў, з адчаем гледзячы на артыста... А Зося... А Зося раптам рассмяялася — і не было літасці ў яе смеху... Бо не ведае літасці дзяўчо, якое ўпершыню, са здзіўленнем і таемнай радасцю, адчула сваю ўладу над моцнымі мужчынамі.

Цёмныя вочы — Ноя і сінія — Улада сутыкнуліся... Як спрадвеку сустракаліся позіркі двух, якія кахаюць адну... І якія ўпершыню гэта зразумелі.

— Ага, давайце на пошукі, у юнашы, у ноч, у холад і ў дзівосны час дыктатуры пралетарыяту,— насмешны голас пана Беларэцкага прагучаў, як халодная вада на галаву буяша.— А вы, паненка, асцярожней з фантазіямі...— У словах фалькларыста, звернутых да Зосі, адчуваўся метал.— Не з усім на гэтым свеце можна гуляцца. Паверце мне, як старому чалавеку...

Рудавалася гарэзніца трохі збянтэжылася, нават у святле пахавальных свечак была заўважная чырвань на яе шчоках.

— Падумаеш, а што я такога сказала... Ды не трэба мне той карбункул...

Пан Беларэцкі ўжо не ўсміхаўся.

— Гісторыя ведае выпадкі, калі дастаткова было слова, і гарады патаналі ў крыві... Дарэчы, каб не цноты адной юнай менчанкі, у нашай ратушы не было б і прывіда...

Улад і Ной перасталі свідраваць адзін аднаго позіркамі, сумеліся і нават прыселі, здагадаўшыся, што зараз пачуюць чарговую страшную гісторыю. Абодва стараліся не глядзець на Зосю, толькі Дарота кінула на сяброўку пякучы позірк і задала спакойнае пытанне:

— Але ж, пан Андрусь, у Менску няма ратушы... Яе даўно зруйнавалі.

— Ведаю...— Пан Беларэцкі адкінуўся на крэсле, нібыта рыхтуючыся чытаць доўгую лекцыю.— Зруйнавалі ратушу па асабістым загадзе Мікалая I, каб не нагадвала гораду пра Магдэбургскае права ды былыя вольнасці... Але ж месца, дзе яна стаяла, у часе і прасторы не змяняецца... І захоўвае памяць пра былыя падзеі.

Гісторыя пра Менскую ратушу

А здарылася гісторыя, пра якую я вам распавяду, у авантурным 18-м стагоддзі, як яго вычварна мянуюць, «век плашча ды кінжала»... У беларускім звычаі была шляхецкая шабля. Або шастапёр — булава, якой раструшчвалі на двубоях косткі. Страшнейшая, чым меч, зброя. Бо згодна традыцыі, пакуль не паказвалася дастаткова крыві — гэта значыць, каб Нямігай лілося, — двубой не перапынялі. А ад удару булавы крыві мала. Вось і ўзнікла, так бы мовіць, пакаленне прабітых чарапоў... Аднымі з характарных асобаў эпохі, безумоўна, былі браты Валадковічы, нашыя землякі — адсюль, з Меншчыны. Асабліва даўся ў знакі сучаснікам Міхал — піток, буяш, дуэлянт і аматар жаночага полу... Не дзіва, што ў магната Кароля Радзівіла зрабіўся Валадковіч улюбёным сябрам і таварышам па ігрышчах ды несамавітых выхадках. І ніхто не насмельваўся пярэчыць гэтаму боўдзілу і прапойцу, бо з Радзівіламі вадзіцца — усё роўна што цалавацца з Пацалуіным мостам у Траецкім... І васьмь напярэдадні Святадухава дня, які завецца ў нас Дзяды, Валадковіч праязджаў праз Менск, пакінуўшы гораду на памяць разгромленую карчомку і трох параненых шляхціцаў-менчукоў. Вечарэла, і коннік спяшаўся выехаць за гарадскія вароты, каб да змрочнага лістападаўскага вечара даехаць да бліжэйшай падарожнай карчмы. Дзесьці напрыканцы Зыбіцкай вуліцы, якраз там, дзе Свіслач робіць пятлю, стаяў каменны двухпавярховы дом з высокімі зялёнымі аканіцамі, якія заўсёды былі зачыненыя. Расказвалі, што калісьці ў гэтым доме жыў купец з прыгожай дачкой. Да дзяўчыны сватаўся бедны шляхціц, і, не ведаю, як ужо акрутна трэба было ўчыніць з тым хлапцом, але напярэдадні яе вяселля з іншым — багатым — адвергнуты кавалер схашіў дзяўчыну ў абдоймы і разам з ёю ўтапіўся. Пасля будынак выкупіў іншы купец, і хаця калядоўшчыкі, валачобнікі, жабракі і мніхі, шчыруючы на вялікія святы, ні разу не атрымалі з гэтага дому і найменшай

міласціны, час ад часу з-за зачыненых аканіцаў даносілася музыка і гукі вясёлай бяседы. Паколькі магістрат лічыў, што тут усё ў парадку, ніхто і не думаў соваць нос за суседскі плот... Тым больш дом карыстаўся не вельмі добрай славай.

Дык вось, ехаў Зыбіцкай вуліцай Міхал Валадковіч з двума амантамі-сябрукамі. Шапка набакір, дыяментавы «гуз» ззяе, як поўня, рука ў бок упіраецца, але гатовая вокамгненна ўхапіцца за дзяржальна шаблі — вось яна, найлепшая сяброўка шляхціца, дрэмле ў похвах, як маланка ў хмары, не ўгадаеш, не ўпільнуеш, калі зблісне прагай крыві. Калі ў доме з зялёнымі аканіцамі расчынілася акно, рука пана Міхала дакранулася да дзяржальна, але тут жа пацягнулася да шапкі — пачціва прывітацца, як і належыць шляхціцу... Бо з вакна глядзела на Міхала самая прыгожая жанчына з усіх, якіх ён калі-небудзь бачыў... А бачыў ён усялякіх прыгажунь — і ў Варшаве, і ў Вільні, і ў Нясвіжы... У апошніх промнях вечаровага сонца бледны твар незнаёмкі свяціўся, як снег. Зялёныя вочы насмешна пазіралі з-пад тонкіх, выгнутых, як абрысы крылаў чаіцы, броваў, і замест напудранага парыка галаву панны вянчала ўкладзеная каронай чорная каса. І сукенка была чорная, з дарагога тонкага аксаміту. Паненка, не хаваючыся, пільна разглядала рыцара, з чаго той выснаваў, што райская птушачка ляціць проста ў сіло. Пан Міхал ужо трымаў у роце, як перліну, першае галантнае слова, але прыгажуня гучна вымавіла с неверагоднай насмешкай:

— Страхаморца!

Што азначала не больш, не менш, як баязлівец. І зачыніла акно.

Пан Валадковіч нейкі час выяўляў з сябе хвашчоўскага ёлупа, не ў змозе ўцяміць абразу. Яго — яго! — назваць баязліўцам! І хто? Белагалоная! (так, спадарства, у Вялікім Княстве называлі ўсіх кабетаў, нават з такімі чорнымі валасамі, як у дзёрзкай незнаёмкі з вуліцы Зыбіцкай). У абразы былі сведкі — два аманты Валадковіча з некаторай трывогай чакалі, у які «няіставы» ўчынак выплюхнецца

ягоны гнеў. Першае, што зрабіў пан Міхал — пачаў з лаянкай калаціць у вароты злашчаснага дому. Але за высокім, абабітым жалезнымі палосамі, плотам не было ані гуку, ані руху. Дом стаіўся, нібыта ў ім валадарыў пыл. Дый што паробіш, калі і адчынілі б — на двубой выклікаць дурную кабету? У вачах Валадковіча яшчэ свяціўся яе панезямному прыўкрасны твар, і голас — як звон дамаскага ляза...

Пачынала цямнець, і пан Міхал паддаўся на ўгаворы і адправіўся прэч з праклятага гораду... Але прага помсты кроіла ягонае сэрца. Калі не можа ён узяць уладу над прыгажуняй, возьме разам з ейным горадам! Не адгародзіцца ніякімі платамі.

І вось жаўнеры сардэчнага Міхалава сябра Караля Радзівіла ў Менскай ратушы, у зале, дзе сабраўся магістрат... І паны радцы, стойваючы гнеў, прымаюць «баламута» Валадковіча ў кіраўніцтва горадам...

Дунін-Марцінкевіч не дарэмна пісаў, што Менск наш скрозь весяленькі... Дадаў Міхал Валадковіч весялосці нашаму месту. Ніхто не адчуваў сябе абароненым — ні прыгожая паненка, ні пан суддзя, ні нават ксёндз у касцёле... Не тое, што мужыку ці мешчуку, але і шляхціцу мог загадаць на месцы сто і адну нагайку ўсыпаць — норма такая ў Валадковіча была... Ксяндзу Аблачынскаму адпомсціўся за тое, што той выкрываў у Марыінскім ягонае п'янства — прывёў падчас імшы на плошчу цыганоў з медзвядзямі ды малпамі, ды выкаціў бочку віна... Вось табе і казань атрымалася — як піша Крашэўскі, «нешта звінела, бубнела, мэкала, трубіла, пішчэла, смяялася самымі нязвычайнымі галасамі». Не баяўся пан Валадковіч нікога, нават Госпада... Адночы секануў мечам па сталю, за якім засядаў менскі суд, ды распяцце рассек... Мніхі-дамініканцы на пахаванне ішлі — насілкі адабраў, музыкам загадаў граць пахавальны марш, а сам ішоў і спяваў... Але гучней за цыганскія спевы і барабаны гучэў у ягоных вушах пагардлівы голас: «Страхаморца!» Вядома, шукаў Валадковіч

тую прыгажуню... І не ведаў, што яму больш прынесла б задавальнення — збіць яе альбо абняць? Яна ж дакладна тут, у горадзе... То на імшы ў прытворы на імгненне свяціўся яе бледны твар, то ейны сыльвэт мільгаў за вакном ратушы... Валадковіч кідаўся — але ніколі не мог яе дагнаць. Нічога, калі назірае — значыць, неабьякавая... Няхай пэўніцца, што нічога на свеце не баіцца Валадковіч. Таму, калі пана Міхала ў чарговы раз паклікалі на суд у ратушу, а дабразычліўцы паслалі папярэдзіць — радцы згаварыліся асудзіць на горла, да смерці, Валадковіч не захачеў уцякаць, не схачеў нават папярэдзіць свайго магутнага апекуна... Ён прыйшоў на суд, і паводзіўся яшчэ больш буйна, і мільгацелі за спінай стрывожанага натоўпу зялёныя вочы... Калі буяша скруцілі і прыкавалі ланцугамі да сцяны ў скляпенні ратушы, ён лаяўся і жартavaў... І ў нянавісці суддзяў меўся дамешак страху, як у старым віне — корсткі прысмак дубовай драўніны, з якой была зробленая бочка... Нават калі прыйшоў той самы ксёндз Аблачынскі, каб паспавядаць асуджанага перад смерцю — той не пажадаў каяцца, страшэнна лаяўся і блюзнерыў, нібыта лічыў усё, што адбываецца, дурным жартам. На нейкі час злачынцу пакінулі аднаго. І тады да яго прыйшла Яна... У цёмнай сукенцы, з укладзенымі на галаве чорнымі косамі, быццам карона царыцы ночы, і з такімі дзёрзкімі зялёнымі вачыма, што Валадковіч, можа, упершыню ў жыцці адчуў, як сэрца слабне ад чужога пагляду... Яна падышла блізка-блізка, угледзелася ў твар палоннага і ціха, заспакоена прамовіла:

— Ну вось, і скончыліся твае страхі. Цяпер ты будзеш маім.

Валадковіч забыўся нават на тое, каб запырэчыць, што ён не ведае страху, ірвануўся ў ланцугах, каб абняць прыгажуню, яе косы ўпалі ўніз, самі распляліся чорнымі хвалямі, у іх мільганулі зялёныя стужкі... Ці сцябліны? Вусны наблізіліся да вуснаў... Якая яна халодная... Як зімовая вада. Вочы, у якія апантана зазіраў Валадковіч, пачалі глыбець, як віры, і ператварыліся ў прагалы... Цёмныя, як раскапаная

магіла. Пах вярбены змяніўся пахам рачной цвілі... І рыцар нема закрычаў, бо гэта было страшней за смерць.

Тыя, хто прыйшоў расстрэльваць адчайнага шляхцюка, расказвалі, што ён чамусьці быў увесь мокры — нібыта на яго лінулі вадой з вядра... І нібыта ўзрадваўся прыходу катаў... І смяўся, нават калі першая куля патрапіла ў ягоныя грудзі.

Ніякай жанчыны ў сутарэннях, дзе адбыўся патаемны і хуткі расстрэл, вядома, ніхто не ўбачыў. Пасля пачалі расказаць, што дух пана Міхала адправіўся на вышэйшы суд нераскаяным і не можа пакінуць зямлі... І ягоны прывід сумна паглядаў з вокнаў ратушы цягам стагоддзяў... І калі тую ратушу нашыя нашчадкі адбудуюць — ён зноў будзе там.

Пан Беларэцкі скончыў аповед і пацягнуўся да кубка з астылай гарбатай.

— Ну а зараз пан Андрусь стане нас запэўніваць, што дзяўчына, якая абразіла Валадковіча, была свіслацкай русалкай, — насмешна пракаментаваў Улад.

Фалькларыст паставіў кубак на стол і паважна адкінуўся ў крэсле.

— Каментавець міфы як рэальныя падзеі нельга, — прамовіў ён павучальным тонам, — адзінае, у чым я перакананы, што ў аснове кожнага міфа, падання, легенды сапраўдныя падзеі, але часта скажоныя да непазнавальнасці, як адлюстраванне ў імклівым ручаі. Страшэнная трагедыя ператвараецца ў вясёлую казку пра Калабка. І, наадварот, за самымі таямнічымі і рамантычнымі легендамі хаваецца нешта будзённае і нават камічнае. Ведаецца, гэтак ідзеш па лясной сцежцы і бачыш проста перад вачыма дзівосныя каралі з напоўненых залатым святлом перлінаў... Аж сэрца зойме ад незямной прыгажосці. Прыгледзешся — а гэта звычайнае павуцінне, пакрытае расой... Ды яшчэ дохлая казюрка ў ім вісіць.

— Ну, наконт дохлай казюрок замест рамантычных караляў гэта мы ўсе спазналі... — прамармытаў Улад, і

чуйнае вуха Зосі ўлавіла за няўцямнымі словамі таямніцу, як вопытная гаспадыня па першым вуркатанні вару пазнае, што гарбату трэба здымаць з агню.

– Уладзе, ану расказвай, што зараз успомніў! Мы ж дамаўляліся – ніхто не адмаўчыцца.

Малады чалавек паціснуў плячыма:

– Вы будзеце расчараваныя. Ні двубою за чароўную даму, ні сустрэчы з прывідам я не перажыў. Мая гісторыя, вядома, будзе тэатральная.

Гісторыя пра начны спектакль у Менскім тэатры

Здарылася гэта са мною, калі я яшчэ свята верыў у рамантыку і ў тое, што тэатр — сапраўдны храм. Я пасварыўся з бацькам і сышоў з дому. Два гады заняткаў у студыі давалі падставу верыць, што жыццё маё складзецца цікава і слаўна, не горш, чым у маленькага, аднойдзенага сапраўднымі бацькамі, лорда. Тады ў нашым гарадскім тэатры іграла антрэпрыза пана Г. Не самая горшая, як я пасля ўпэўніўся, але і нічым не лепшая за іншыя местачковыя трупы. Герой-палюбоўнік з увесьчасна напудраным тварам і завітымі, як у Антыноя, кудзеркамі (ён паласкаў горла мягнай мікстурай — дзеля прыемнага паху і мяккасці голасу); гераіня, падобная да высушанага аеру, у якім жыве крыклівая птушка бугай; субрэткі з вуснамі сардэчкам і марай пра шчодрата і непатрабавальнага купца першай гільдыі; комік з фіялетавым носам; сівагаловы «высакародны бацька» з надзвычайным уменнем лаяцца з дапамогай медыцынскіх тэрмінаў, кшталту «Ах ты клісцір няшчасны, трахеатамію тваю перытаніт»... Гэта быў свет штучны і прыўкрасны, грубы, прыніжаны — і высокі. Свет блазнаў і фіглярэў, далучаны да вышэйшых ісцін. Касцюмы іспанскіх грандаў з грубага паркалю, упрыгожаныя распушанай вяроўкай і апырсканыя залатой фарбай... Кардонны месяц на прэнце і сасновая вада, якой палівалі сцэну перад кожным спектаклем, каб не ўздымаўся віхурай вечны пыл... Я блытаўся за кулісамі, стараючыся як найчасцей патрапіць на вочы рэжысёру, пану Рэўзару, мажному, як старасвецкі буфет, дзядзьку з неверагодна пышнымі вусамі і сінім аксамітным бантам замест гальштуку, і быў неверагодна шчаслівы, калі мне давяралі патанчыць у натоўпе нямецкіх сялянаў, што сустракалі свайго герцага з крыжовага паходу, альбо пастаяць з пыльным, як вясковая дарога ў сухмень, апахалам ля трона ўсходняга цара. Атрымліваў я такія капейкі, што каб не

пусціў мяне таварышаваць Арцёмка Растаргуеў, артыст на другіх ролях і горкі прапойца, туліўся б я ў начлежцы ў Траецкім... Так, са шкляным богам здраджвалі пані Мельпамене многія ейныя служкі... Трупя страчвала чальцоў, як рота на поле бойкі. Тым больш час быў трывожны, пачыналася вайна, у горад увесь час сцягваліся вайсковыя часткі, што давала тэатру публіку, але не давала веры ў будучыню. Адсутнасць тае веры спраўджвалася знікненнем у горадзе цукру, солі і мукі. Нават свечкі стала не купіць... Некалькі артыстаў мабілізавалі... Мне было сямнаццаць, але выглядаў я на ладнага дзецюка. І мне паступова пачалі даручаць ролі са словамі. Што, акрым гонару, давала права на атрыманне дадатковага селядца ў пайку. Божа, як я ганарыўся і хваляваўся, як ночы цалюткія паўтараў ролю перад люстэркам... Асабліва мне падабалася іграць ролю вартавога ў «Гамлеце». Таго самага, які распавядае прынцу аб з'яўленні прывіда. На гэтым мой удзел у спектаклі не заканчваўся, я мяняў бутафорскую кірасу на камзол альбо расу і ператвараўся то ў прыдворнага на каралеўскім бале, то ў мніха, які ідзе за труной Афеліі, то ў воіна, які прыехаў з таямнічым Фартынбрасам... Адзін раз я нават быў самім гэтым Фартынбрасам, калі выканаўца ролі прыняў у антракце кактэйль, адным з састаўных якога была высокаякасная старадарожская самагонка. Вядома, я марыў пра славу... Ну не можа быць, каб ніхто не звярнуў увагу, як я раскаціста вымаўляю «р» у слове «пр-рашу» і горда закідваю галаву... І калі аднойчы мае марэнні спраўдзіліся, я нават не здзівіўся. Самавіты пан з чорнымі, завітымі ў колцы вусікамі, у такім элегантным шэрым касцюме ангельскага сукна, што, здавалася, сышоў з паштоўкі, пасля чарговага прадстаўлення перахапіў мяне за кулісамі з кампліментарамі майму артыстычнаму тэмпераменту і тонкаму псіхалагічнаму малюнку ролі... Незнаёмец размаўляў па-руску з лёгкім акцэнтам. Чарнявы, тэмпераментны... Француз? Італьянец? Іспанец? Вядома, у душы я з усім, што

прамаўляў мой гарачы прыхільнік, пагаджаўся, хаця дзесьці на ўскрайку свядомасці сядзеў, як ушчэнт збяднелы карчмар на ганку пустой карчмы, сумніў: ці праўда ў маім «прашашу...» вібрыравалі сусветныя эфіры? Але мы, нават пасталеўшы, ахвотней верым у прыёмнае, чым ва ўласныя сумнівы.

— Ці хочаце вы, малады чалавек, сыграць Гамлета?

Ну хто б у сямнаццаць гадоў ад такога адмовіўся! Верагодней карасцелю адмовіцца ад яловых шышак, а гарадавому ад гербайвай бляхі. Але далей пачалося дзіўнае. Мяне прасілі сыграць гэткай монаспектакль, прамовіць самыя знакамітыя маналогі дацкага прынца, і не дзе-небудзь у прыватным тэатрыку, перад клумбай-жонкай і прышчавымі пляменнікамі, а тут, на сцэне тэатра... Але — уночы. Памяшканне будзе дзеля гэтага выкупленае ў дырэкцыі. Публікі чакаецца не шмат, але самая што ні на ёсць выкшталцоная і дасведчаная. І за гэта — сто рублёў ганарару. Шалёныя грошы. Здаралася, увесь збор нашай трупы за вечар не дасягаў гэтае мяжы. Укладзеныя ў маю руку дваццаць пяць рублёў авансу падбадзёрвалі, просьба нікому не расказваць пра меркаваныя начны спектакль выглядала адкрыта падазрона, быццам курыныя пер’і на пысе хатняй коткі. Вядома, усё тлумачылася маім талентам, ад якога знаўцы хочуць атрымаць асалоду без усялякіх перашкодаў.

— Гэта ваш вялікі шанец, малады чалавек! — даверліва сакатаў вусаты пан. — Згаджайцеся! Запэўніваю, што ніякага злога замыслу тут няма, і ні ў якую ганебную справу вас не ўцягваюць. Ну, вы ж прыроджаны артыст!

І сунуў мне яшчэ дзесяць рублёў.

Я вярнуўся ў свой катух на Францыскаўскай. Мой таварыш валяўся на ложку п’яны і ціхі, як фаршыраваная рыбіна. Я хадзіў з кута ў кут, быццам навязаны баранчык, і мроіў, нібыта ў гарачцы. То закулісны пан бачыўся мне падступным Мефістофелем, то высакародным Гарунам-аль-Рашыдам... Нарэшце я схапіўся за томік Шэкспіра, як

касцельная дэвотка за ружанцы, і паспрабаваў уявіць сябе Гамлетам... І — уяўленне зацягнулася да апоўначы... Цяпер мне проста невыносна карцела паказаць камусь дасведчанаму ўсе гэтыя аднойдзеныя позы і інтанацыі, усе жывапісныя драпіроўкі плашча, замест якога я выкарыстаў коўдру... У дзверы пастукалі. Не стану хаваць — я скалануўся ад містычнага жаху. Арцёмка замыкаў, закруціўся на ложку... Я не стаў яго растурхваць, тым больш лягчэй было прымусіць размаўляць качан капусты, і, набраўшыся смеласці ад Гамлета, расчыніў дзверы. Так пачаліся мае начныя прыгоды.

Да тэатру мяне давезлі ў закрытым экіпажы, пустым, як галава субрэткі, але з абабітымі аксамітам сядзеннямі. Я крадма вышукваў дзе-небудзь выяву герба — вядома, каралеўскага або, на горшы выпадак, княскага, але акрым вытанчаных раслінных арнаметаў з мосенжу не знайшоў нічога адметнага. У такіх карэтах герояў звычайна выкрадаюць... Але мяне высадзілі на прыступках тэатра, і зараз жа падхапіў пад локаць вусаты знаёмец.

— Мы вельмі вам удзячныя... Хутчэй, хутчэй, рыхтуйцеся...

Мы амаль падбегам увайшлі ў будынак, там да нас кінулася дама ў сукенцы з чорнага шоўку, з валасамі, таксама падобнымі да чорнага шоўку. У цьмяным святле газавай лямпы, якая асвятляла калідор, я разгледзеў тонкія арыстакратычныя рысы... І зноў думкі пра таёмнае жыццё князёў і каралёў палезлі ў галаву. Вялізныя цёмныя вочы жанчыны блішчэлі незразумелай трывогай, ледзь не адчаем. Яна хутка загаварыла высокім голасам, які, здаецца, перарываўся ад гора. Вусаты адказаў ёй... Ну вось хоць гэта высветлілася — італьянцы! Я разбіраў асобныя словы, якія заселі ў памяці з оперных арыў: «далорэ» — здаецца, боль... «падрэ» — бацька, альбо, можа, святар, «рагацца» — хлопчык... Гэта што, пра мяне? Ну так, пра мяне... Дама змоўкла і пачала з недаверам вывучаць маё аблічча, можна было б сказаць, бесцырымонна, каб не тая трывога і горыч,

якія ахутвалі незнаёмку, як водар куста язміну. Італьянка нешта спытала ў вусатага, я зразумеў, сумняецца, ці спраўлюся. Але вусаты энергічна замахаў рукамі, паляскаў мяне па плячы. «Сі, сі...» Залапатаў нешта, напэўна кшталту «Самае тое, не бойся, хлопец-ураган»...

Дама, перырывіста ўздыхнуўшы, сышла, кінуўшы мне на развітанне дзіўны позірк, адчайна-ўмольны, і вусаты пацягнуў мяне далей.

— Толькі, вельмі вас прашу, нічым сябе не стрымлівайце. Дайце волю свайму тэмпераменту, грайце ў поўную сілу, імправізуйце! — мармытаў мой спадарожнік мне на вуха, і я пачынаў патроху шалець ад усяго гэтага.

За кулісамі мяне чакала адчыненая грымёрка першага героя і касцюм дацкага прынца.

Электрычнасць у тэатры не была ўключаная, і сцэна асвятлялася, як даўней, свечкамі. Ніколі не забуду гэты спектакль. Наўрад мне ўдасца перажыць калі-небудзь такое неверагоднае хваляванне і натхненне, падагрэтае небяспечнай таямніцай. Я вылецеў у прывіднае святло сцэны, адчуваючы сябе Кінам, Сальвіні і Качалавым у адной асобе. «Быць ці не быць — пытанне вось у чым!» Вядома, нават у апантанасці роляй я крайком свядомасці прагнуў аглядзець публіку. Яе сапраўды было няшмат. Сем чалавек сядзелі ў першым радзе партэра. Так, відовішча ледзь мяне не збянтэжыла. Вялізная чорная прорва залы, незвычайная цішыня, водбліскі агню на тварах глядачоў... Вось мой вусаты імпрэсарыё, вось — знаёмая чароўная дама. Нейкая пажылая кабета ў капелюшы ўвесь час падносіла да вачэй хустачку, як я пасля вырашыў, расчуленая маёй ігрой. Увогуле, цяжка ўявіць больш удзячную публіку. Усе сачылі за кожным маім рухам, вельмі сур'ёзна і засяроджана, нават не перашэптваліся. Але мая ўвага адцягвалася на старога ў сурдуце, які сядзеў пасярод кампаніі... Я заўважыў, што на яго скіроўваліся час ад часу позірккі ўсіх, запытальна-ўстрыжожаныя. Выглядаў старэча, як праўдзівы Гарпагон, фанабэрысты, аскетычны скупеча. Прыгажуня італьянка

сядзела побач з ім і час ад часу пяшчотна гладзіла па руцэ, нібыта прасіла быць больш паблажлівым. Ага, значыць, вось ён і ёсць, мой галоўны крытык!

Я паддаў тэмпераменту. Мой Гамлет насіўся па сцэне, як прывід у «чароўным ліхтары». Усе прыдуманья перад люстэркам позы, узмахі і ўзвівы — фортэ, фортэ, фартысіма! Стары пень сядзеў у крэсле, нібыта праглынуўшы пожаг, яго вочы глядзелі проста наперад, не міргаючы, нібыта ён паказваў, што не хоча мяне бачыць. Між тым старую пані так праняло, што яна аж заплакала, панурыўшы галаву. Яе рыданні дадалі мне сілаў. Я ўскінуў рукі і загаласіў: «Я яе любіў, як сорак тысяч браццяў!»

І мае намаганні займелі нарэшце плён. У вачах старога палыхнуў сапраўдны агонь. Маўклівы дасюль крытык затросся, затузаўся, ускочыў з месца і пачаў нешта выкрыкваць па-італьянску, жэстыкулюючы рукамі не горш за майго Гамлета. Астатнія таксама паўскоквалі, неяк дзіўна зашумелі...

Зараз жа на сцэну ўскочыў вусаты, яго твар свяціўся ад радасці. Ён схпіў мяне за плечы і літаральна выштурхнуў за кулісы.

— Грацыё, грацыё... — прыгаворваў ён з непадробным пачуццём. — Вы — грандыёзо! Вялікі артыст! Мы вам так удзячныя! Ваша ігра — сапраўдны цуд. Вы ўвойдзеце ў гісторыю тэатра!

Я пачуваўся агаломшаным і шчаслівым. Вусаты праводзіў мяне ў грымёрку, дапамог пераапрагнуцца — ён, гэты важны, выкшталцёны пан, падаваў мне мой зношаны пінжак, як прыслуга! Мяне ўсадзілі ў той самы экіпаж і зноў папрасілі пакуль нікому не раскажваць пра начны спектакль, маўляў, іначай я сапсую свой лёс, які абяцае быць бліскучым.

Ужо пад'язджаючы да дому, я агледзеўся, што ў маёй кішэні — капэрта з двума сотнямі рублёў.

На наступны дзень маё захапленне ўласным поспехам прыгасла, і ў галаву палезла зусім іншае. Падрабязнасці прыгоды здаваліся ўсё больш і больш дзіўнымі. Хто была тая

маладая італьянка, чаму ўстрывожаная і заплаканая? Можа, старэча – ейны нялюбы муж, і яна спадзявалася расчуліць яго ўзнёслымі словамі Шэкспіра? А можа быць, я патрэбны, каб выканаць ролю чыйгосьці дваініка? Наследніка знакамітага роду, дафіна, інфанта ці як там яшчэ? Я быў пэўны, што прыгода будзе мець працяг. Можа, запросьць на першыя ролі ў які-небудзь знакаміты тэатр? Таемна выкрадуць? Або... Не стану хаваць, уяўленне малявала салодкія рамантычныя сітуацыі, у якіх адну з галоўных роляў выконвала тая, што назвала мяне смешным словам «рагацца». Я захоўваў таямніцу, але пачаў вучыць італьянскі, а заадно заняўся французскай барацьбой і бегаў у цір у Губернатарскім садзе, так што кожная бляшаная качка ў тым ціры мае на сабе выбоіны ад маіх драбінак.

Прайшло тры месяцы. Я па-ранейшаму распавядаў дацкаму прынцу пра з'яўленне прывіда старога караля і сустракаў у гурце пейзаж пераможнага герцага. Адноўчы, калі я прыйшоў у тэатр, рудзенькая субрэтка, мадэмуазэль Ніні, альбо проста Нінка, папярэдзіла: «Рэжысёр ізноў у жалобе... Пастарайся не трапляцца яму на вочы з вясёлай пыскай». Сапраўды, на лацкане пінжака пана Рэўзара ў чарговы раз красаваўся чорны бант. Трэба патлумачыць гэтую традыцыю нашай трупы. Пан Рэўзар з'яўляўся ў жалобе са страшнаватай рэгулярнасцю. Напачатку я думаў, што ў пана часта паміраюць родзічы. Але старажылы патлумачылі, што калі памірае якісь вялікі артыст, пан Рэўзар лічыць сваім абавязкам спраўджваць па ім асабістую жалобу. І гора таму, хто не адгукнецца спачуваннем.

Таму цяпер, пачуўшы пра жалобную стужку на рукаве Рэўзара, я пабег да Панаса Панасавіча, памочніка рэжысёра, які кінуў выгодную кар'еру адваката дзеля вар'яцкай службы ў тэатры, быў чалавек добры і незвычайнай эрудыцыі, і стаў яго распытваць, хто з тытанаў на гэты раз атрымаў ангажэмент на нябёсныя ролі... Пачуўшы прозвішча – італьянскі трагік М* – збянтэжыўся... Панас Панасавіч, адданы Мельпамене аж да прыгоннага стану,

зразумеў мае ваганні і ўскіпеў, як зялёная гарбата. Як я магу не ведаць геніяльнага артыста! Я пакорліва папрасіў прасвятлення...

— Трагік М* дзесяць гадоў як пакінуў сцэну, — пачаў расповед

Панас Панасавіч з непадробным імпэтам і піетэтам. — Сярод ягоных роляў — і Атэла, і Радрыга, і Дон Карлас... Але самая ўлюбёная роля, якая прынесла яму славу — Гамлет. Кажуць, ён усё жыццё адточваў яе, нешта мяняў, дадаваў... Пан Рэўзар, шчасліўчык, бачыў яго ў гэтым спектаклі. Мне не давялося... Бедны, бедны М*... Так, юначка, артыст павінен плаціць высокую цану за сваё натхненне. Багі не даруюць тым, хто прамаўляе іх словамі на зямлі. Не хацелася б мне пра гэта распавядаць... Вялікія свету гэтага мусяць заставацца ў памяці нашай у бляску і велічы. Але... Што ж, табе карысна ведаць... У апошнія гады ў М* развілася нервовая хвароба. Нешта накшталт каталепсіі. Ён нечакана ўпадаў у паралюш, рабіўся, як лялька... І ніякія дактары не маглі вывесці яго з гэтага стану. Але аднойчы знайшлі рэцэпт: аказваецца, М* магло прывесці да прытомнасці сузіранне спектакля «Гамлет»... Але толькі тады, калі яго ўлюбёную ролю асабліва пагана выконвалі. Праўда, з цягам часу гэта дзейнічала ўсё слабей. Жонка і дачка, апошняя, дарэчы, сама цудоўная актрыса, да якіх толькі дактароў не звярталіся. Кажуць, незадоўга да смерці вазілі хворага, нягледзячы на ваенныя падзеі, у Маскву. Напэўна, і праз Менск праязджалі. Эх, каб я пра гэта ў час даведаўся — паглядзець на вялікага М*!

Панас Панасавіч застаўся бедаваць, а я паціху сышоў... Дзякуй Богу, у мяне хапіла гумару ўсміхнуцца над сітуацыяй... Хаця рана на самалюбстве аказалася балючай. З надзеяй на багатую спадчыну ці прэм'ерства ў вядомым тэатры я развітаўся... Затое валодаю італьянскай мовай і французскай барацьбой. Не кажучы ўжо пра ўменне цэліць у бляшаных качак.

Гісторыя, расказаная Уладам, прымусіла ўсіх шчыра

рассмьяцца і на некаторы час забыцца на страхоцці.

— А я думала, ты гэтакі самазакаханы прэм'ер,— з нечаканай шчырасцю прамовіла Зося.— Ведаеш, а ты, напэўна, больш спадабаўся б мне ў той час, калі быў наіўны і верыў у цуды.

Улад знямеў і адварнуўся да акна, відаць, каб ніхто не заўважыў, як чырвань кінулася да шчокаў... А Дарота з перабольшанай абыякавасцю загаварыла, гладзячы тонкімі пальцамі звычайны парцелянавы кубак, нібы гэта было кацяня.

— А я бачыла цябе, Уладзе, у ролі Арыеля ў пьесе «Бура»... Гэта было... здрава.

Улад з уздыхам прамовіў:

— Было адзін раз. Захварэў выканаўца, вось мяне і апранулі ў залацісты парык ды белы хітон... Палову словаў не ведаў, суфлёр ледзь не надарваўся, шэпчучы. Ну і арыя, вядома... Лепей не згадваць.

— Ну чаму ты так пра сябе? — у голасе Дароты гучэў непадробны боль.— Я пасля тры разы бегала на той жа спектакль, каб цябе ўбачыць. Але былі ўжо іншыя выканаўцы.

Зося фыркнула, як раззлаванае кацянё:

— Ну, Даротка, а я ўсё думала — чаму ты мяне на гэтае занудства цягаеш...

— Калі занудства — дык чаго не адмаўлялася? — Дарота падціснула вусны і ад гэтага яшчэ больш зрабілася падобнай да віктарыянскай класнай дамы.

— Чаму не адмовілася? — павольна перапытала Зося і мройна адкінулася ў крэсле.— Таму што... таму што... я была дачкой швачкі, у якой твая маці замаўляла аксамітныя сукенкі і карункавыя блузкі, і без цябе патрапіць у тэатр, ды яшчэ ў партэр — гэта было мне не па грашах.

Дарота густа пачырванела.

— Зося... Хіба між намі калі-небудзь узнікалі такія... пытанні? Як сёння кажуць — класавыя? Ды мне ніколі ў галаву не прыходзіла, што я ў нечым... іншая...

— А шкада, што не прыходзіла, — у голасе Зосі раптам загучэла нешта жорсткае: — А вось мне даводзілася часта думаць пра падобныя рэчы... Напрыклад, каб ніхто ў класе не заўважыў, што ў мяне адзінай не тонкія, шаўковыя, як у вас, а старыя вязаныя панчохі.

— Дзяўчаты, не сварыцеся, — умяшаўся пан Беларэцкі. Але тут жа падаў голас Ной:

— А нікуды ад класавых пытанняў не дзенешся. Таму што рэвалюцыя ўсіх зраўняе. І тым, хто мусіць нешта страціць, цяжэй за іншых... Параю адно: не варта шкадаваць па тым, што было.

Дарота прагаварыла:

— Хіба мне шкада? Калі б тут зладзілі нешта вартае, ды дзеля беларускай справы... Я б з радасцю сама аддала гэты дом. Але ж тут будзе нейкая чарговая ўправа.

— Не «нейкая», а камітэт па справах адукацыі! — з выклікам прагаварыла Зося.

Улад выказаў агульнае здзіўленне:

— А ты адкуль ведаеш? Працаваць там, ці што, збіраешся?

— А чаму б і не? — Зося агледзела ўсіх злёненымі дзёрзкімі вачыма. Пан Беларэцкі павольна прагаварыў:

— А яна ўжо згадзілася на гэтую працу... Праўда, Зося?

У доме на хвілю запанавала маўчанне.

— Ну і што?

Вусны Дароты дрыжэлі.

— Я не маю права цябе дакараць..

Зося горда ўскінула галаву, яе валасы нібыта іскрыліся рудым агнём.

— Дакараць? За што? За тое, што я збіраюся працаваць дзеля асветы свайго народу? Вы тут, як слепакі, спалохаліся першага халоднага вятрыска. Калі адбываюцца перамены — гэта заўсёды пакутліва, але калі не зламаецца вонкавая, цвёрдая абалонка — не пакажацца жывое, датклівае цела часу. Трэба толькі перацярапець боль. Колькі мы марылі пра рэвалюцыю? І вось — мары, вашыя ж мары, збываюцца.

Ствараецца акадэмія... Доўнар-Запольскі, Карскі, Лёсік, Ігнатоўскі — яны ж зусім розныя, з рознымі перакананнямі. Але працуюць разам, на стварэнне Беларусі. Вам, пан Беларэцкі, варта стаць побач з імі. Улад, замест таго, каб удаваць рамантычную расчараванасць, прасіўся б у трупу Галубка. Вядома, ролю Гамлета табе там не дадуць. Але гэта беларускі тэатр!

Ной захоплена ўсміхнуўся ў адказ.

— Згода, Зося! Нам ёсць на што спадзявацца.

— Можа быць, на з'яднанне Беларусі? — сумна прамовіў Улад. — Гэта ж ганьба якая — падзялілі край напалам, усе маўчаць... Карацей, «Кавалі другія, а ланцуг той самы — песні ўсе старыя неаджытай гамы...» Фабіяна Шантыра расстралялі, хоць ужо такі бальшавік быў — замест штандару насі. На Украіне паэта Грыцко Чупрынку да сцяны паставілі... У Расеі — Мікалая Гумілёва, які пра мурынаў ды прынцэсаў пісаў...

— Гэта неабходныя ахвяры, — няўпэўнена сказаў Ной. — Помніце, Майсей сорок гадоў вадзіў свой народ па пустцы, бо тыя, хто пасталеў у рабстве, не маглі стаць вольнымі і мусілі памерці. Але гэта часова. Універсітэт жа ствараецца... І мастацкая вучэльня ў Віцебску працуе... Кандзінскі горад распісвае у канструктывістскім стылі.

Пан Беларэцкі сумна глядзеў скрозь акуляры на энтузіястаў.

— А вам ніхто не расказваў, як шаноўнага Доўнар-Запольскага студэнты кіеўскага ўніверсітэта зняволілі ў ягонай кватэры, нібыта прыслужніка царызму? Усе сябры і знаёмыя разбегліся... Тых нешматлікіх, хто наважваўся наведаць прафесара, затрымлівалі, абшуквалі... У мяне адабралі нават аловак і нататнік. Толькі цуда — дакладней, адна адданая прафесару вучаніца, якая здолела «прарвацца» да мясцовага камісара — уратавала прафесара ад расстрэлу. Вось дзе парадваліся недараслі, якія ў свой час атрымалі ад строгага выкладчыка «нездавальняюча»... Пакуль што паслугамі «спяцоў» новыя ўлады карыстаюцца... Але —

паглядзіце — гэта ненадоўга. Што пачалося крывёю — крывёю скончыцца.

Дарота адварнулася да акна, хаваючы хваляванне.

— Усё-ткі я веру, што сумленныя ды таленавітыя... такія, як мой бацька, заўсёды будуць патрэбныя.

Беларэцкі паківаў галавою:

— А як толькі патрэба ў іх адпадзе... Вымруць, як цмокі. Або вынішчацца... Я сябе так і адчуваю ў гэтым часе — як апошні, стамлёны чаканнем смерці, цмок...

— Дарэчы, цмокі ж вадзіліся ў Свіслачы! — падаў голас Улад. —

Замежнікі, дзівуючыся, занатоўвалі, што менчукі трымалі ў сваіх дамах замест якіх мопсаў чорных тлустых яшчарак футуаў пяць даўжынёй.

— А я аднойчы бачыў з мосту ў Траецкім, як нешта падобнае да такой яшчаркі або змяі слізганула пад вадой, нібыта душа грэшнага тапельцы... — прамовіў Ной.

— І колькі сідру ты перад гэтым выпіў у майстэрні? — насмешна папытала Зося.

А Дарота зноў моўчкі павярнулася і выйшла ў другі пакой... Грукнулі дзверцы шафы... І вось перад вачыма ашалелай кампаніі пасярод стала на драўляным пастаменце паўстаў самы сапраўдны цмок... Праўда, невялікі — з сярэдняга сабаку. Чорная луска, нават на выгляд — моцная, нібы панцыр сярэднявечнага рыцара, пашча пагрозліва разяўленая, а вочкі — як жывыя — з чорнага паўпразрыстага шкла з жоўтымі іскрынкамі пасярэдзіне.

— Слухай, а што ў вашым доме яшчэ такое вось... ёсць? — амаль з багагавейным жахам спытаў Дароту Улад. — А то проста страшна робіцца. Раптам хто раскажа казку пра мёртвую галаву — а ты і прынясеш яе... На талерцы, як Саламея...

Даротава абурэнне кашчуннымі словамі ніхто не пачуў — усе, нават пан Беларэцкі, кінуліся разглядаць і мацаць цмока. Пільны погляд выяўляў, што чучала вельмі старое, месцамі луска асыпалася...

— Бедненькі...— Зося паглядзіла свіслацкага цмока па чорнай спіне. На хвілю падалося, што ён завуркоча і замахае хвостом — Ной і Улад, напрыклад, мяркуючы па іхніх паглядах, паводзіліся б менавіта гэтак.

— А мне бабуля расказвала, што на Высокай гары, там, дзе цяпер Юбілейны рынак, жыў цмок самых што ні на ёсць еўрапейскіх памераў,— паведаміў Ной.— І харчаваўся, як належыць — прыгожымі дзяўчатамі. Пакуль не натрапіў на тую, у якой меўся баявіты жаніх. Усадзіў меч у цмокава чорнае сэрца... Але і сам быў смяротна паранены. Так іх апусцілі ў Свіслач — і цмока, і рыцара ў крышталёвай труне. Мы ў дзяцінстве ўглядаліся ў тое месца, і, здаецца, бачылі — на дне, з твані ўздымаюцца цмокавы рэбры...

— Вечна цмок ва ўсім вінаваты...— прабурчэў Беларэцкі.— Толькі аднойчы я чуў больш справядліваю выснову, лірнік спяваў на Ніжнім рынку: «Скуль узяўся той святы Юры ды забіў нявіннага цмока»...

— А што здарылася з рыцаравай нявестай? — папыталася Дарота. Ной паціснуў плячыма.

— Пра гэта гісторыя маўчыць. Або так і засталася нявестай, або выйшла замуж за іншага... Якія яшчэ варыянты?

— Я ведаю гісторыю пра адну нявесту... Толькі не надта вясёлюю, — прамовіла Зося.

— Ну вось і раскажы! — ўзрадваўся Улад.— А то ўсе ўжо нешта распавялі, а вы, паненка, толькі з цмокам лашчыцеся.

Зося разлавана фыркнула, але расповед пачала.

Гісторыя пра залатагорскую нявесту

Аднойчы да маці прыйшла заказчыца. Здарылася гэта цёмным восеньскім вечарам, калі голае голле дрэў адчайна цягнецца да шыбаў, і апошнія мокрыя лісты, сарваныя ветрам, стукаюцца ў шкло, нібыта самагубцы. Заказчыца была сухой і паважнай немкай нявызначанага ўзросту, у пляскатым капелюшы с маленечкім вэлюмам, нечакана задзірыста адкінутым набок — відаць, вецер пастараўся. Немка агледзела нашу кватэру, якая служыла адначасна і майстэрняй, але немагчыма было анічога прачытаць на ейным трохі мужыкаватым твары: ці яна пагарджала нашай беднасцю, ці нічога асаблівага ў змушанай сціпласці кватэры не бачыла? Заказ быў нечаканы: вясельная сукенка! Не, не для яе самой — наведніца нават пакрывіла вусны ў іранічнай усмешцы, — а для дачкі яе гаспадароў, шаснаццацігадовай дзяўчыны. Вось і меркі ўсе ўжо знятыя — на аркушыку запісаныя...

Маці мая разгубілася — дагэтуль ёй не даводзілася шыць вясельныя сукенкі. Процьма швачак, аднак, менавіта гэтым і займаюцца... Тым болей за грошы, якія госця прапанавала, можна было замовіць строй у самым шыкоўным атэлье на Губернатарскай!

— Разумееце, фрау, мы не хацелі б звяртацца ў вядомае атэлье! — крыху няёмкім голасам адказала немка. — Нам патрэбна, каб убор быў пашыты за двое сутак, фасон, упрыгожванні — усё на вашае ўгледжанне. І... каб пра гэта вы асабліва нікому не распавядалі.

Аванс быў літаральна ўсунуты ў матчыны рукі...

— А дзе адбудзецца вянчанне? — паспела толькі спытацца матуля. Немка трохі прамарудзіла з адказам: — У касцёле на Залатой Горцы, фрау. Я прыйду па заказ у суботу раніцай.

Ці трэба казаць, што маці паставілася да замовы з пэўнай насцярогай, і лічыла, што ўвязалася ў нейкі грэх, а я — наадварот — з захапленнем. Вядома, я ўсё ўявіла да

драбніцаў. Верная прыслуга заказала вясельную сукенку для сваёй маладой гаспадыні, якая наважылася на забаронены бацькамі шлюб... Гэта будзе таемнае вячанне. Жаніх, вядома, немаёмасны. Але страшэнна прыгожы, таленавіты і адважны. І сама паненка не менш прыгожая і адважная... Як мне хацелася, каб сукенка атрымалася як мага лепей! Але маці і так завіхалася напоўніцу — яна была сапраўды выдатнай швачкай... Каб менш старалася дагадзіць заказчыкам — дык, можа, не ўбіліся б пасля тых сухоты. Бялюткі шоўк з вытанчаным узорам з лілеяў, карункі, ружачкі з атласу... А мне ўсё здавалася, што, каб яшчэ пару дзён — якую прыгажосць можна было б стварыць! Я абмётвала швы ўсю ноч — я ж гадоў з пяці, як толькі навучылася трымаць у руках іголку, дапамагала маці, таму цяпер ненавіджу ўсялякае шыво і вышыванне. Прыўносіла ў фасон свае фантазіі — дзе дадам перлінак, дзе прызбяру карункі, так, як бачыла ў краме на Ратушняй плошчы... Напрыканцы, калі ўжо ўсё было гатова, я падышла да белай прывіднай постаці — у святле свечкі здавалася, што сукенка на кагосьці апранута, і белая постаць вось-вось зрушыцца з месца... Я яшчэ раз ва ўсіх драбніцах уявіла, як заўтра апране гэты ўбор, хаваючыся ад свету, прыгожая бледная дзяўчына, як выйдзе з чорнага ходу да экіпажа, дзе ўжо чакае жаніх — можа быць, гусар, нашчадак збяднелага роду, можа, малады паэт... У касцёле — нікога, акрым сведкаў, ніякага пышнага вяселля... І мне захацелася яшчэ чым-небудзь дадаць бляску таемнаму вячанню. Я зняла з шафы матчын куфар для ўсялякіх бліскучых драбніцаў, сапраўдную скарбніцу Аладына, з брошкамі, кветкамі, барсэткамі, дастала лілею са штучных перлін — у дзяцінстве я любіла ёю гуляцца, і прышпіліла яе на карсет сукенкі, там, дзе сэрца.

Але калі я нараніцу прагнулася, аказалася, што сукенку ўжо забралі — я прапусціла самы цікавы момант, калі можна было паназіраць, параспытвацца... Маці толькі сказала, што прыйшла тая самая немка — ні свет, ні зара, заплаціла — і знікла...

І трэба ж было такому стацца, што назаўтра маці дастала з шафы свой зялёны куфар і пачала перабіраць бліскучыя цацкі — спатрэбілася нейкая пацерка для чарговай кофточкі... Чамусьці ў матчыным голасе, калі яна спытала пра лілею, была сапраўдная трывога... Я, вядома, не стала нічога хаваць — бо не бачыла нічога кепскага ў сваім учынку. Але... Аказваецца, брошку падарыў маёй бабулі мой дзед, яна была на вясельнай сукенцы маёй маці... Карацей, я спляжыла сваю спадчыну (цана якой пяць капеек, як я пракаментавала ў думках), і яе належала вярнуць разам з дарагімі ўспамінамі.

Маці па-сапраўднаму ўзрушылася, спрачацца было бескарысна...

Урэшце мне дзесьці ў душы і самой было цікава зноў дакрануцца да гісторыі з таемным вяселлем. Варта ўявіць сябе Натам Пінкертанам — не смейцеся, я тады старанна збірала ўсе гэтыя брашуркі народнай бібліятэкі з прыгодамі вялікага сышчыка — і таямніца раскрыецца. Немка сказала, што вячанне мусіла адбыцца ў Залатагорскім касцёле ў суботу. Значыць, я даведаюся імёны жаніха і нявесты.

Але ў касцёле сухенькі служка з вострым, як дзюба, носам гэтак жа суха і востра паведаміў мне, што ніякага вячання ў суботу ў касцёле не было. Я разгубілася, а потым западазравала востраноса ў няшчырасці: вядома ж, вячанне таёмнае... Але асцярожныя распыты прыкасцёльных бабулек таксама нічога не далі...

— Ну якое ж вячанне, дзетухна! — ледзь не са спачуваннем прамовіла сухенькая бабулька ў чорнай хустцы, падобная да манашкі. — Адпывалі ўчора... Такую ж маладзенькую дзяўчынку. Як ты...

Другая бабулька, у старасвецкім каптуры, з падслепаватымі, але ўсё яшчэ сінімі вачыма, мітуслівая, як лясная птушка, умяшалася:

— Так, так, прыгожанькая такая дзяўчынка... Анёльчык... Часта сюды хадзіла... У вясельнай сукенцы хавалі, дык яна, як каралеўна, ляжала. Уся ў кветках, у

карунках. Пальчатачкі белыя-белыя. Суkenачка з фальбонамі, тканіна ўся ў лілеі... Бедная дзяўчыначка... Паслізнулася на мосце, што праз Лошыцу, упала – а там калы ў дно панатыкалі... Гэта няйначай Лядашцік акруціў, злы дух.

– Не Лядашцік, а русалкі! У Лошыцы русалкі водзяцца!
– заспачалася другая бабулька.

– Якія русалкі ўвосень? Лядашцік! Шэўрадзь гэты аднавокі асабліва жанчын ненавідзіць і дзяўчатак, паглядзіць вокам сваім – і розум скручвае... Чаго б дзяўчачкі з мосту падаць?

Тым часам другая старая пачала доўгае, нібы восеньскі вечар, разважанне пра тое, каго Гасподзь паклікае да сябе першым, але я амаль ужо гэтага не чула. Усе мае фантазіі разляцеліся, як пялёсткі штучнай ружы, з якой няўмелая рука сарвала нітку... Шчаслівая нявеста, жаніх прыгажун... А насамрэч казачная шаўковакарункавая гожаць і матчына брошка – тут, побач, пад слоem зямлі, вільготнай і цяжкой, як сама незваротнасць. Цяпер зразумела чаму звярнуліся да беднай швачкі, а не ў моднае атэлье – ніхто не хоча азмрачаць настрой заказчыц, якія могуць даведацца, што побач з іхнім сымболом шчасця шылі ўбор для нябожчыцы. Чуткі ў мястэчку разносяцца хутка...

Я павольна пайшла на могілкі. Апошняе залатое лісце сыпалася на магілы... Сапраўды, Залатая Горка... Я ўспомніла пра іншы залаты дождж, які тут сыпаўся, калі сто гадоў таму тут балявала халера і збірала ахвяры не меней, чым чума. А як па мне, дык лепей чума, або, як у гэтай няшчаснай дзяўчыны, недарэчны выпадак, чым паміраць ад, прабачце, разладу страўніка. Людзі адчайліся і не ведалі, як спыніць пошасць. Набіваліся аж па дах у стары драўляны храм на Залатой Горцы... Пасля, вядома, нехта сказаў, што калі храм, Божы дом, такі бедны і цесны, гэта вялікі грэх... І ці не таму Гасподзь прагневаўся і папусціў пошасць? Нейкі доктар – а іншыя кажучь, ксёндз, – выйшаўшы з касцёлу, разаслаў на зямлі свой плашч і кінуў на яго першыя залатыя манеты...